

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний аграрний університет**

Факультет економіки та підприємництва

Спеціальність 242 «Туризм»

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності,
готельно-ресторанної справи та туризму
к.е.н., доцент Ставська Ю.В.

” _____ ” _____ 20____ р.

**БАЛЬНЕОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО
ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ**

242 – ДР. 324М, 04.11.2019.

Студент - випускник

(підпис, ПІБ)

Вербецький Олександр
Вікторович

Керівник дипломної
роботи

(підпис, ПІБ)

д.е.н., доцент Головня О.М.

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота на тему: „Бальнеологічний потенціал України та шляхи його ефективного використання”.

Мета роботи – дослідження особливостей функціонування бальнеологічних закладів в Україні та перспектив їх подальшого розвитку.

Методи дослідження. Дипломна робота писалася із застосуванням загальнонаукових методів: конкретно-пошукового – для виявлення, відбору, теоретичного аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення друкованих джерел з питань державного регулювання забезпечення туристично-рекреаційної індустрії в Україні; історико-структурного – з метою визначення особливостей становлення бальнеологічної діяльності, як прогресивного напрямку туристичної діяльності на різних етапах історичного розвитку; хронологічного – для розгляду процесів становлення та розвитку державного регулювання туристичної діяльності в динаміці, змінах і часовій послідовності.

Використання зазначених методів пізнання дало змогу одержати результати: проведений аналіз ресурсної складової бальнеологічного потенціалу України; здійснена оцінка інфраструктурної складової бальнеологічного потенціалу України; проаналізовано господарську діяльність туристичного агенства «Dream Way Tour»; проведено оцінювання рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу основних бальнеологічних курортів Львівської області; оцінено державне регулювання інвестицій у туристично-рекреаційній сфері України; охарактеризовано особливості планування економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій; розглянуті шляхи удосконалення маркетингового інструментарія забезпечення конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного комплексу.

Ключові слова: туризм, туристичне підприємство, рекреація, бальнеологія, мінеральні води, ропа, інвестиції, бюджет.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Сутність та роль туристично-рекреаційного комплексу в економічній системі держави.....	7
1.2. Стан і тенденції розвитку світового та українського ринків туристично- рекреаційних послуг.....	11
1.3. Теоретичні аспекти раціонального використання природно-ресурсної бази рекреаційних комплексів.....	15
1.4. Бальнеологічні ресурси, як складова бальнеологічного та туристично- рекреаційного потенціалу України.....	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ БАЛЬНЕОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	27
2.1. Аналіз ресурсної складової бальнеологічного потенціалу України.....	27
2.2. Аналіз господарської діяльності туристичного агенства «Dream Way Tour».....	36
2.3. Оцінка інфраструктурної складової бальнеологічного потенціалу Україні.....	45
2.4. Оцінювання рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу основних бальнеологічних курортів Львівської області.....	54
2. 5. Державне регулювання інвестицій у туристично-рекреаційній сфері України.....	59
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БАЛЬНЕОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	68
3.1. Реалізація стратегічних напрямків розвитку бальнеологічних курортів України.....	68
3.2. Планування економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій.....	70
3.3. Удосконалення маркетингового інструментарія забезпечення конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного комплексу.....	76
3.4. Організаційні засади сталого бальнеологічного природокористування в Україні.....	85
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Туристично-рекреаційна галузь є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету, істотного позитивного впливу на стан справ у багатьох галузях економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо). Туризм є не лише джерелом пізнання світу, але й великим прибутковим бізнесом. Сьогодні для багатьох країн туризм вже став провідним джерелом доходів. Україна за умови залучення інвестицій, також може зробити туризм дуже прибутковою справою.

За два останні роки в нашій державі відбуваються бурхливі процеси перетворення туристичної галузі в одну із провідних галузей економіки України. Це, перш за все, пов'язано з прийняттям Державними програмами розвитку туризму в Україні та постанов Кабінету Міністрів України про підтримку розвитку туризму.

На розвиток туризму в Україні впливає кілька чинників. Зокрема, це недостатність методичної та організаційної підтримки підприємництва туристичної галузі та невеликі обсяги інвестицій у розвиток її матеріальної бази. Рівень комфорту більшості готелів, пансіонатів та будинків відпочинку України не відповідає світовим стандартам. У незадовільному стані перебуває сервісна та інформаційна інфраструктура галузі. Безперечно, стримує розвиток туризму низька якість автомобільних доріг.

Географічне розташування України обумовлює необхідність формування сучасної ефективної курортно-рекреаційної економіки як важливої підсистеми національної економіки на засадах оптимізації організаційно-економічного механізму функціонування санаторно-курортних комплексів і гармонізації інтересів всіх його учасників.

Туристсько-рекреаційна галузь характеризується відносною самостійністю, тому її формування та розвиток, визначають умови і чинники, що впливають на вирішення актуальних організаційно-управлінських проблем

ефективного туристсько-рекреаційного обслуговування шляхом використання наявних ресурсів і створення якісного пакету лікувально-оздоровчих послуг в умовах функціонування цілісного туристсько-рекреаційного комплексу. Туристсько-рекреаційна сфера є однією з пріоритетних, так як здатна здійснити як прямий, так і опосередкований вплив на рівень соціально-економічного розвитку регіону.

Цілком природно, що рекреація і туризм не можуть не бути пріоритетною сферою перспективного розвитку будь-якої сучасної держави, якщо вона має необхідний для цього природно-ресурсний потенціал та здатна забезпечити для досягнення цієї мети підвищення інвестиційної активності, реалізацію стратегічного сценарію підвищення конкурентоздатності рекреації і туризму як сектору національної економіки на внутрішньому та міжнародних ринках рекреаційних та туристичних послуг.

В Україні наявні різноманітні курортні ресурси, важливе місце серед яких займають бальнеологічні. На сучасному етапі роль бальнеолікування зростає у зв'язку з необхідністю оздоровлення значної частки населення країни. Значні поклади мінеральних вод (близько 500 родовищ) підвищують бальнеолікувальний потенціал України.

Організаційно-економічні засади управління туристично-рекреаційними комплексами в цілому та бальнеології, зокрема розглядаються в працях Баєва О.В. [5], Нездоймінова С.Г. [55], Розметової О.Г. [67], Щепанського Е. [93].

Окремі аспекти становлення розвитку потенціалу туристично-рекреаційної індустрії розглядалися в роботах науковців Вінницького національного аграрного університету Головні О.М. [14], Іващенко А.В. [29], Ставської Ю.В. [73], Табенської О.І. [78] та інших.

Метою дипломної роботи є дослідження особливостей функціонування бальнеологічних закладів в Україні та перспектив їх подальшого розвитку.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання:

- провести аналіз ресурсної складової бальнеологічного потенціалу України;
- здійснити оцінку інфраструктурної складової бальнеологічного потенціалу України;
- проаналізувати господарську діяльність туристичного агенства «Dream Way Tour»;
- провести оцінювання рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу основних бальнеологічних курортів Львівської області;
- оцінити державне регулювання інвестицій у туристично-рекреаційній сфері України;
- охарактеризовано особливості планування економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій;
- рекомендувати шляхи удосконалення маркетингового інструментарія забезпечення конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного комплексу.

Об’єкт дослідження – бальнеологічний потенціал в Україні як складова туристично-рекреаційної діяльності.

Предмет дослідження – механізми управління в системі інфраструктури бальнеології в Україні та її удосконалення в умовах трансформаційних перетворень.

Результати дипломного дослідження були апробовані:

Вербецький О.В. Шляхи використання бальнеологічного потенціалу України. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні шляхи розвитку науки». (Київ, 30-31 серпня 2020 р.). Київ: МЦНІД, 2020. С. 7–8.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність та роль туристично-рекреаційного комплексу в економічній системі держави

Туристично-рекреаційна галузь України на даний час є невід'ємною складовою економіки держави і являється її візиткою на міжнародній арені. Рекреаційно-туристські ресурси – категорія динамічна, бо зміна структури і обсягу рекреаційних потреб призводить до залучення в рекреаційну діяльність нових елементів природного і антропогенного походження.

Рекреаційно-туристські ресурси є основою для туристської діяльності. Їх використання визначається обсягами та структурою таких ресурсів, рівнем і типом освоєності території, особливостями розселення і діяльності людей, рівнем їх культури, станом збереження історико-культурної спадщини, ступенем антропогенної перетвореності ландшафтів. Всі ці риси визначають видовий склад туризму – галузі, що виробляє послуги і товари для відпочинку, відновлення здоров'я, задоволення духовних запитів людей.

Різні види туризму (пізнавальний, сільський зелений, екологічний, спортивний, сакральний, сентиментальний, рекреаційний (лікувально-оздоровчий та ін.) потребують для свого розвитку певних видів ресурсів. При цьому один і той самий вид туризму може використовувати різні види ресурсів, а один вид ресурсів може бути основою для розвитку різних видів туризму [92, с.100].

Рекреація – це сукупність явищ і відносин, що виникають у процесі використання вільного часу для оздоровчої, пізнавальної, спортивної та культурно-розважальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, що знаходяться поза населеним пунктом, що є місцем їх постійного проживання.

Рекреаційні ресурси – це природні, природно-технічні та соціально-економічні геосистеми та їх елементи, що за існуючих технічних і матеріальних можливостях можуть бути використані для організації рекреаційного господарства [56, с. 78].

Масляк П. О. зазначає, що для розвитку рекреації і туризму необхідні рекреаційні ресурси, до яких належать об'єкти, процеси та явища природного й антропогенного походження, що виступають матеріальною базою для відпочинку й оздоровлення людей через їх відповідні параметри [42, с. 115].

Головною властивістю рекреаційних ресурсів є те, що їм властива здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини. Такі ресурси придатні як для прямого, так і для опосередкованого споживання, надання різноманітних послуг курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру.

Враховуючи природну, соціальну та історико-культурну складові у визначеннях рекреаційних та туристських ресурсів, орієнтацію на споживання і задоволення потреб людей (туристів) найчастіше ці поняття вважають близькими за значеннями і об'єднують єдиним поняттям – туристсько-рекреаційні ресурси.

Бейдик О. О. визначає рекреаційно-туристичні ресурси як об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціально-економічного походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність. У структурі рекреаційно-туристських ресурсів виділяють 2 основні складові: природну та соціально-економічну [6, с. 78].

Стафійчук В. І. під туристсько-рекреаційними ресурсами розуміє компоненти географічного доквілля, об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровча значущість,

можуть бути використані для організації різноманітних видів рекреаційних занять [76, с. 56].

На думку Любіцевої О. О., практично всі умови та ресурси певної території за певних обставин можуть бути залученими у туристичну діяльність [39, с. 113].

На думку О. Баєвої туристсько-рекреаційний комплекс - це складне інституційне соціально-економічне та матеріальне утворення, основним системоутворюючим чинником якого є забезпечення людської життєдіяльності за рахунок здійснення профілактики, лікування, оздоровлення, відпочинку, рекреації і результатом чого є створення і споживання специфічного туристично-рекреаційного продукту як вихідної основи формування і реалізації високоякісного пакету лікувально-оздоровчих послуг в умовах функціонування цілісного санаторно-курортного комплексу [5, с.15].

Існує також бачення, що туристсько-рекреаційний комплекс - це комплекс, що об'єднує систему туристично-рекреаційних закладів, обслуговуючих їх підприємств інфраструктури та інших галузей, які мають тісні виробничі та економічні зв'язки, спільно використовують ресурси з метою задоволення різноманітних оздоровчих, пізнавальних, культурних та інших потреб населення [3].

У теоретичному аспекті рекреаційне виробництво можна підрозділити на виробничу і інфраструктурну діяльності, пов'язані між собою комунікативними та інформаційними відносинами (рис. 1.1).

Таким чином, умовами функціонування рекреаційного комплексу виступають наступні чинники:

- доступні природні багатства;
- матеріальна база;
- інфраструктура;
- транспортні послуги.

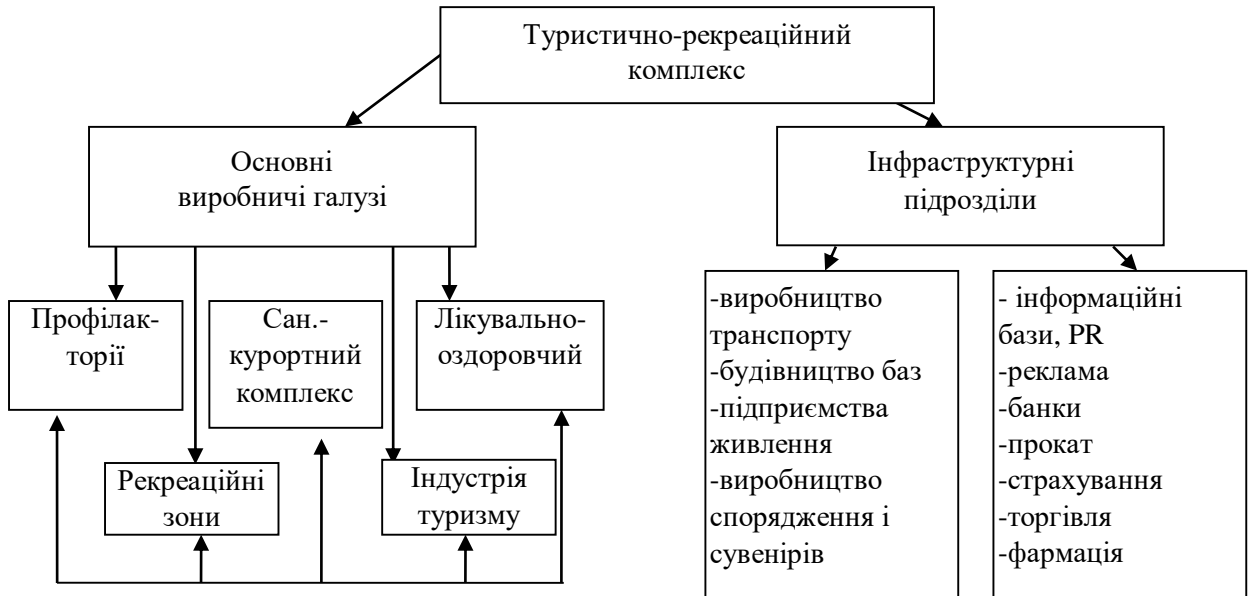

Рис. 1.1. Структура туристично-рекреаційного комплексу України

В свою чергу, вважаємо, що туристсько-рекреаційний комплекс - це спеціалізована сукупність підприємств (туристських і постачальників товарів і послуг), які функціонують для задоволення потреб туристів, сконцентровані на певній території та використовують спеціалізовані туристсько-рекреаційні ресурси та забезпечуючи туристську інфраструктуру. Рішення про створення регіональний туристсько-рекреаційного комплексу має базуватися на результатах аналізу таких аспектів:

- 1) туристсько-рекреаційне районування території (районування за рівнем споживання; районування за рівнем спеціалізації підприємств індустрії туризму);
- 2) інвентаризація наявних ресурсів регіонального туризму (матеріально-технічних, трудових, інформаційних, фінансових) та їх оцінка [4, с. 48].

Доцільно також здійснити типологізацію рекреаційного регіону, визначити основні чинники формування територіальних туристично-рекреаційних утворень та відповідним чином, охарактеризувати їх на основі попередньо виділених просторово-часових, територіальних та організаційно-

господарських ознак і на практичному матеріалі проаналізувати чинну структуру санаторно-курортних комплексів [3, с.11].

Туристсько-рекреаційний комплекс має складну будову, так як передбачає інтеграцію підприємств туристичної індустрії, постачальників туристичних послуг та продуктів, тобто об'єктів виробничої та невиробничої сфери території. Особливістю структури туристсько-рекреаційного комплексу є висока залежність ефективності інтеграції об'єктів туристичної індустрії (постачальників послуг і підприємств туристичної індустрії) та ресурсної бази, інфраструктури території та факторів розвитку туристсько-рекреаційної діяльності на певній території

Туристсько-рекреаційний потенціал території – сукупність природних ресурсів, історичних, сакральних, культурно-пізнавальних, культурно-розважальних та інших атракційних об'єктів певної території, які можуть використовуватись для організації відпочинку, подорожей, екскурсій, занять спортом, лікування та оздоровлення населення [6, с. 114].

Туристсько-рекреаційний потенціал території включає в себе природно-кліматичні (клімат, ландшафт, екосистеми та ін.), історико-культурні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос тощо), а також інфраструктуру туризму та матеріально-технічну базу.

1.2. Стан і тенденції розвитку світового та українського ринків туристично-рекреаційних послуг

Туристсько-рекреаційна галузь сприяє стимулюванню і активізації діяльності будівництва, торгівлі, сільського господарства, виробництва товарів народного споживання, транспорту і зв'язку та ін., а також є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету.

Індустрія туризму і курортів має сильніший ефект мультиплікатора, ніж більшість інших економічних галузей.

Туризм і курорти впливають на економіку держави трьома позитивними чинниками:

- забезпечує надходження іноземної валюти й впливає на такі економічні показники, як платіжний баланс і сукупний експорт;
- підвищує зайнятість населення (туризм прямо або побічно впливає на розвиток 32 галузей економіки);
- стимулює розвиток інфраструктури країни.

Будучи складним й багатогранним міжгалузевим комплексом, туризм характеризується інтенсивним використанням людських ресурсів у виробничому процесі. Згідно з даними UNWTO перебування та обслуговування одного іноземного туриста в країні генерує в сукупності близько дев'яти робочих місць. Кількість робочих місць у сфері туризму зростає в 1,5 раза швидше ніж у будь-якому іншому секторі економіки.

Індустрія туризму, як і будь-яка інша сфера господарської діяльності, є складною поліфункціональною системою, ступінь розвитку якої залежить від рівня розвитку економіки країни в цілому [8, с. 114].

Сучасна туристська індустрія у світовій господарській системі посідає провідні позиції, її частка складає близько 10% від світового ВВП, 37% – від світової торгівлі послугами, 11% – від загального обсягу світових інвестицій, 11% – від світових споживчих витрат. 2019 року сфера туризму забезпечила 1,8 трлн. доларів США експортних надходжень.

Згідно з інформацією UNWTO упродовж останніх 16 років доходи від міжнародного туризму щороку зростали в середньому на 9%. Майже для 40 країн світу туристська галузь є основним джерелом надходжень до національного бюджету, а для 70 – однією з трьох основних статей.

На туристському ринку Європа посідає провідне місце і є найбільш відвідуваним регіоном світу, приймаючи 51 % від загальної кількості міжнародних подорожей і більше ніж удвічі перевищуючи показники

найближчих конкурентів. Так, у 2019 р. кількість міжнародних подорожей на європейському туристському ринку становила 502,8 млн. осіб.

Високі темпи розвитку ринку туристських послуг, помітне зростання ролі туризму в житті суспільства супроводжуються неабияким загостренням конкуренції в галузі. У таких умовах виникає об'єктивна необхідність цілеспрямованого впливу на процеси розвитку туристської сфери, що реалізується через механізми державної та регіональної туристської політики.

Згідно з даними UNWTO, частка туристської галузі у ВВП України складає близько 2 %, що свідчить про далеке від належного використання туристського потенціалу держави. Ринок туристських послуг функціонує недостатньо ефективно. У туристській галузі нашої держави працюють понад 200 тис. осіб на постійній основі і близько 1 млн. осіб – сезонно. Це свідчить про очевидну й нагальну потребу збільшення кількості робочих місць у цій сфері.

Туристська галузь в Україні формується за рахунок трьох складових: виїзний (зарубіжний) туризм; внутрішній туризм; в'їзний (іноземний) туризм. Виїзному туризму належить частка в 41 % від загальної кількості туристів.

На сучасному етапі туристська Україна – це понад 3 тис. оздоровчих закладів, близько 1,8 тис. підприємств готельного типу, більше 150 тис. пам'яток культури, історії та природи, 39 міст, вік яких перевищує тисячу років.

Складовим елементом туристської галузі України є також внутрішній туризм, перевагами якого є відсутність мовного бар'єру й складнощів із отриманням візи, прийнятні ціни та розвиток інфраструктури, що приваблює внутрішніх туристів. Цим видом туризму користуються третина подорожуючих. Внутрішній туризм сприяє розвитку екскурсійної діяльності, культурно-пізнавального, спортивно-оздоровчого та інших видів туризму.

Україна як самостійний суб'єкт міжнародної економічної діяльності залишається недостатньо залученою до міжнародних туристських процесів, хоча особливості географічного розташування, унікальні природно-

рекреаційні ресурси та велика кількість історико-культурних пам'яток створюють можливості для належного розвитку багатьох видів туризму.

Актуальними для вітчизняної туристської царини є такі негативні явища:

- декларування пріоритетності розвитку туризму без належної цілеспрямованої державної підтримки;
- відсутність усталеного механізму державного регулювання туристської діяльності;
- незавершена «вертикаль» державного управління в сфері туризму;
- недосконалість законодавчої і нормативно-правової бази;
- відсутність економічних механізмів стимулювання розвитку туризму (як самодіяльного) і туристської діяльності (індустрії туризму);
- стан інфраструктури, в першу чергу транспортної;
- стан туристської інфраструктури;
- рівень розвитку сфери гостинності;
- статус туристських дестинацій (курортів, центрів тощо), їх права;
- несформованість (нестійкість) туристського ринку;
- штучне стимулювання ринкових процесів (монополізація туроператорів);
- незадовільний розвиток сучасних форм організації (франчайзинг, корпоратизація, лізинг тощо);
- стан туристських ресурсів (відсутність їхньої оцінки, кадастру земель туристсько-рекреаційного призначення);
- недосконалість кадрової політики в туризмі, що негативно впливає в першу чергу на безпеку в цій царині (зокрема, здійснення туристського супроводу в екотуризмі, інших формах активного туризму);
- невідповідність якості послуг, що надаються суб'єктами туристської діяльності, їхній ціні, що порушує ринкові принципи функціонування;
- недосконалість системи статистичного обліку та звітності;

- відсутність практичної системи моніторингу стану туристського ринку, особливо екологічного стану об'єктів і територій туристсько-рекреаційного призначення;
- відсутність державної підтримки наукових досліджень для потреб туризму, які здебільшого мають ініціативний характер;
- відсутність системи наукового прогнозування напрямків розвитку туризму в Україні з метою закріплення та розвитку (відповідних) позицій на міжнародному ринку туристських послуг;
- відсутність обґрунтованої стратегії формування туристсько-привабливого іміджу країни;
- відсутність стратегії формування національного туристського продукту і його просування на ринку туристських послуг;
- розпорошеність державних інвестицій і практична відсутність плану інвестиційної підтримки регіонів та туристських дестинацій.

Отже, беручи під увагу зазначене і зважаючи на те, що від початку 2014 року найвищі посадові особи держави навіть не задекларували підтримку розвою вітчизняного туризму, лише розроблення механізму ефективного використання туристського потенціалу регіональних туристсько-рекреаційних комплексів та його належна реалізація сприятиме перетворенню України в туристську державу світового рівня.

1.3. Теоретичні аспекти раціонального використання природно-ресурсної бази рекреаційних комплексів

Рекреаційний комплекс утворює сукупність підприємств і установ, спеціалізованих на виробництві та реалізації послуг проживання, харчування, оздоровлення, дозвілля і транспорту (надання послуг здійснюється окремо і в комплексі), а також випуску додаткового і супутнього устаткування для обслуговування рекреантів, крім того, він припускає відповідний рівень

господарського розвитку території, наявність транспортної мережі та місцевої інфраструктури [21, с. 114].

Інтенсивний розвиток рекреаційного комплексу потребує розуміння за наступними напрямками:

- оцінка відповідності матеріально-технічної бази територіальних комплексів платоспроможному попиту населення на рекреаційні послуги;

- оцінка інвестиційного потенціалу рекреаційного комплексу;

- розробка інвестиційної програми зі створення замкнених технологічних схем обслуговування (житло, харчування, транспорт, інформаційний зв'язок і туристсько-екскурсійні послуги);

- розробка системи програмних заходів регіональних інженерно-технічних центрів із мобільними службами з експлуатації об'єктів рекреаційної інфраструктури.

Місце рекреаційного комплексу в територіальному секторі визначається за допомогою таких показників, як грошові прибутки від обслуговування відпочивальників, вартість основних фондів, чисельність обслуговуючого персоналу.

Об'єктивною тенденцією останньої третини ХХ ст. було збільшення масштабів і ускладнення зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків рекреаційної діяльності та зростання частки витрат на рекреаційні послуги в особистому споживанні населення. Має місце наступна закономірність: чим вище життєвий і економічний рівень розвитку населення, тим більше частка витрат на споживання і відпочинок. У країнах із розвиненою ринковою економікою питома вага таких витрат становить 7–8 % від загального числа витрат населення.

У цілях формування ефективної системи управління земельними ресурсами ТРК потрібне формування інтегрованого підходу до утворення природних територій, що особливо охороняються, і захисту прав власників земельних ділянок, орендарів, землевласників і землекористувачів, чії права на використання земельних ділянок будуть істотно обмежені: держава

повинна нести відповідальність за формування системи природних територій, які особливо охороняються, шляхом фінансування і контролю.

Основною перешкодою для забезпечення збереження територій державних природних заповідників (ДПЗ) і національних парків (НП) є відсутність достовірної інформації про наявність цих територій та їх меж. Через це відбувається порушення їх статусу і порядку вилучення земельних ділянок, у т. ч. для будівництва, через те, що підготовку матеріалів зі встановлення статусу територій, які особливо охороняються, та їх охорону здійснюють різні відомства. У зв'язку з цим пропонується:

- сформувати земельні ділянки (частини земельних ділянок) ДПЗ і НП;
- провести державний кадастровий облік земель державних природних заповідників і національних парків та їх зон з особливим правовим режимом використання земель;
- провести землеустрій на територіях державних природних заповідників і державних національних парків;
- для кожного ДПЗ і НП необхідно розробити рекомендації щодо підвищення ефективності використання земель.

Єдиним інформаційним ресурсом, який акумулює відомості про обмеження господарської діяльності при формуванні ТРК і встановлення територіальних зон, може бути Державний земельний кадастр (ДЗК). Для цього пропонується законодавчо закріпити принцип обов'язковості обліку територіальних зон у ДЗК і розробити технології кадастрового обліку. Таким чином, Державний земельний кадастр буде мати додаткові функції, тобто буде єдиним банком даних, який містить відомості про зони з особливим режимом використання земель і про обмеження на господарську діяльність для відповідних земельних ділянок, та інструментом юридичного закріплення особливих режимів використання земель.

Визначено основні економіко-екологічні принципи управління розвитком ТРК, серед яких важливе значення мають наступні: принцип пріоритетності керуючих впливів, спрямованих на запобігання деградації

рекреаційних ресурсів і негативних наслідків антропогенної діяльності; принцип досягнення збалансованості, динамічної рівноваги між підсистемами, що складають ТРК: економічної, соціальної й екологічної; принцип недопущення необоротних змін у навколишньому природному середовищі, природозбереження, пильного підходу до екосистеми, принцип природозбереження під час всіх видів рекреаційної діяльності; принцип ефективного використання ринкових відносин і чітке визначення їхнього місця й ролі в управлінській діяльності, раціонального сполучення ринкового й централізованого регулювання в сфері управління розвитком ТРК; принцип забезпечення екологічної безпеки й управління ризиком виникнення непередбачених екологічних ситуацій, небезпечних для населення регіону, природного середовища, рекреаційних об'єктів і ресурсів та ін.

1. 4. Бальнеологічні ресурси, як складова бальнеологічного та туристично-рекреаційного потенціалу України

В Україні наявні різноманітні курортні ресурси, важливе місце серед яких займають бальнеологічні.

Бальнеологічні ресурси – це природні лікувальні речовини, що використовуються для немедикаментозного лікування на курортах і в позакурортних умовах [26, с. 329].

На сучасному етапі роль бальнеолікування зростає у зв'язку з необхідністю оздоровлення значної частки населення країни. За останні десятиліття населення країни скоротилось, а бальнеоресурси можуть відігравати суттєву роль у підвищенні якості життя населення. Україна має величезний ресурсний потенціал для розвитку бальнеологічних курортів.

Бальнеологічний туризм, як напрямок лікувально-оздоровчого туризму країни є пріоритетним напрямом розвитку іноземного та внутрішнього туризму, якому сприяють наявні природні ресурси – мінеральні води, що за

складом не поступаються європейським родовищам. Україна має високий потенціал розвитку бальнеологічного туризму та має всі шанси створити передумови його трансформації в дієвий чинник соціально-економічного розвитку країни [27, с. 145].

Ці ресурси беруть участь в основному процесі суспільного виробництва – відтворенні робочої сили. Воно полягає в неперервному відновленні робочої сили: фізичних сил і розумових здібностей людини, психічного тону, відновленні та підвищенні кваліфікації працівників, зростанні їхнього загальноосвітнього та фахового рівнів, “виробництві” людини як цілісного і універсального продукту суспільства.

До бальнеологічних ресурсів належать лікувальні мінеральні води, пелоїди (лікувальні грязі), лікувальна ропа, «гірський віск» - озокерит, бішофіт. З природних лікувальних ресурсів насамперед виділяють основні, власне ті, що безпосередньо використовуються в бальнеолікуванні, визначають його санаторно-курортну спеціалізацію і профілізацію. Це питні та купальні води, лікувальні грязі та озокерит. До них відносять лікувальний клімат, різноманітні природні водойми та мальовничі ландшафти, які сприяють оздоровленню та гартуванню тих, хто одужує після хвороби [30].

Природні мінеральні води поділяють на вісім основних бальнеологічних груп: мінеральні води без специфічних компонентів та властивостей, вуглекислі, сірководневі, залізисті, миш'якові, йодобромні, радонові боровмісні та слабо мінералізовані з високим вмістом органічних речовин.

Дану класифікацію можна укрупнити та преставити на рисунку 1.2.

Бальнеологічний курорт – це освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні [31].

Найбільшою бальнеологічною областю України є Карпатський регіон, зокрема Передкарпаття. Тут відомо понад 200 джерел і свердловин

мінеральних вод. Місто Трускавець набуло славу завдяки лікувальній воді "Нафтуса", «Марія», "Броніслава", «Юзя». "Нафтуса" використовується при захворюваннях шлунково-кишкового тракту, печінки і жовчних шляхів, а "Броніслава" застосовується при лікуванні захворювань верхніх дихальних шляхів.

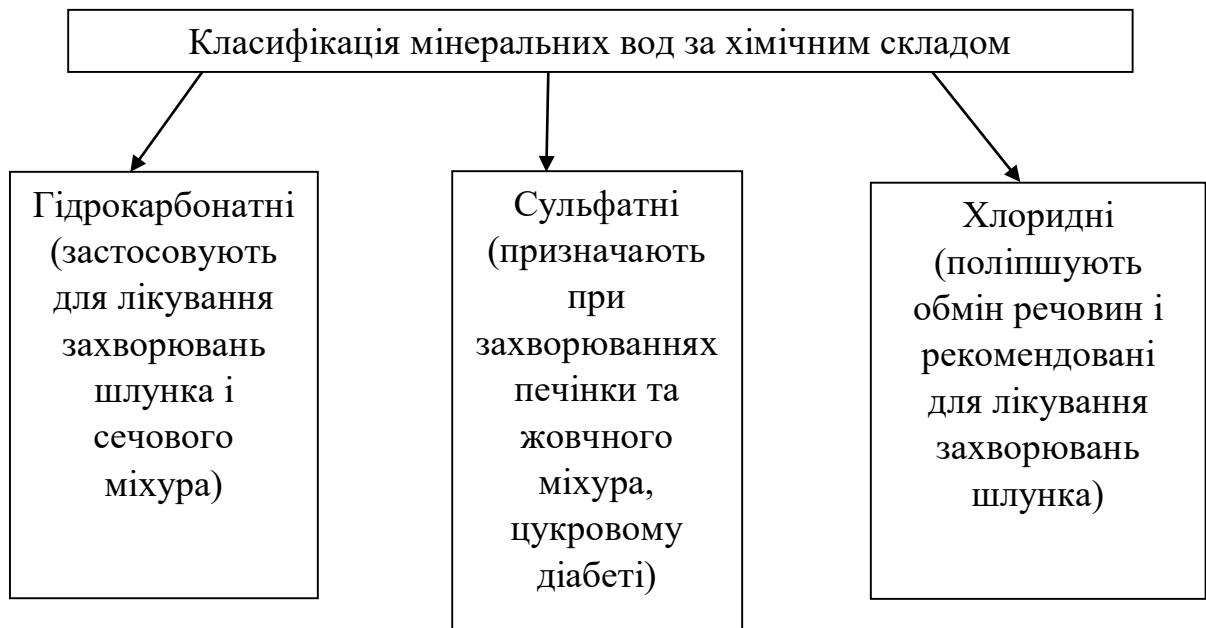

Рис. 1.2. Класифікація мінеральних вод за хімічним складом

Тут добувається "гірський віск" – озокерит. Він діє протизапально і болезаспокійливо, поліпшує гемодинаміку в ураженому органі, сприяє розсмоктуванню патологічно зміненої тканини. До основних лікувальних факторів курорту Моршин належать – унікальні по хімічному складу і концентрації мінеральні води, а також торф'яні грязі і "гірський віск" – озокерит, що благотворно впливають на серцево-судинні, нервову і легеневу системи.

У Закарпатті зосереджено 600 джерел і свердловин мінеральних вод. Зокрема дуже цінними у лікуванні є вуглекислі води. Також тут зосереджені джерела сірководневих вод, а на базі цінних питних лікувальних і лікувально-столових залізистих вод діє Шаянський санаторний комплекс. Закарпаття характеризується заляганням рідкісних миш'якововмісних підземних вод, а

також боромісних, які використовуються як для ванн, так і для внутрішнього вживання.

Закарпаття: екологічно чистий регіон, незачеплений Чорнобильською катастрофою. Гірське повітря і мінеральні води створюють прекрасні умови для зміцнення здоров'я. Головним лікувальним фактором є вуглекислі гідрокарбонати і гідрокарбонатнохлоридні натрієві мінеральні води. "Поляна Квасова" і "Поляна Купіль" сприятливо впливають на шлункове кислотоутворення, нормалізуючи його, а так само на хворих із сечовими діатезами. "Лужанська" використовується при захворюваннях жовчного міхура, печінки, алергійних станів. Основні санаторії розташовані у Свалявському, Рахівському, Хустському, Великоберезнянському і Тячівському районах [35, с. 111].

Важливим бальнеологічним регіоном є Поділля. Тут розташовано 10 родовищ і 16 ділянок мінеральних вод. Сьогодні у цьому регіоні функціонують такі курорти, як Заліщики (Тернопільська область), Хмільник (Вінницька область) та інші. У Хмільнику поєднання лікувальних компонентів у радонових водах, красива природа, сприятливі кліматичні умови і близькість ріки (Південний Буг) створюють відмінні умови для відпочинку і лікування захворювань обміну речовин і ендокринної системи, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарата, органів травлення і т.д.

Чималі запаси мінеральних вод, зокрема хлоридних, виявлено у Дніпровській, Полтавській, Київській та інших областях. Харківська область: у затишних, мальовничих куточках знаходяться курорти Харківщини: Березовські мінеральні води і Рай – Оленівка.

Мінеральні води гідро карбонатного кальцієвого складу, хлоридно-натрієві різної мінералізації, використовуються при лікуванні захворювань шлунково-кишкового тракту і серцево-судинної системи. Дніпровська область: джерела мінеральних вод – гідро карбонатних натрієвих (район Павлограда), радонових (район Кривого Рогу) і мало мінералізованих гідро карбонатних натрієвих у Новомосковському районі, що використовуються

при лікуванні захворювань серцево-судинної системи, шлунковокишкового тракту, печінки і жовчного міхура. Лікувальні грязі відомі в Україні з давніх часів. Їх застосовують для грязеводних ванн у поєднанні з електропроцедурами. В Україні експлуатується сім торф'яних і 10 сульфідних родовищ. Значні поклади лікувальних торф'яних грязей є у Львівській області (Немирівське, Великолюбінське родовища).

Унікальним і ще не до кінця вивченим є такий лікувальний засіб, як озокерит (земляний або гірський віск). Найбільшим у світі є Бориславське родовище озокериту, який за якістю не має аналогів. Відомі й грязеві курорти – Бердянськ, Євпаторія, Хаджибейський курорт та інші.

Ще однією складовою бальнеологічного потенціалу України є лікувальні грязі.

У 2019 р. з 15 розвіданих ділянок лікувальних грязей експлуатувалися 7. Експлуатаційні балансові запаси лікувальних грязей станом на 01.01.2019 р. складають 1717,194 тис.м³ за категоріями А+В+С₁. Видобуток і використання лікувальних грязей у 2019 році становили 3,237 тис.м³ [22].

Таблиця 1.1

Найбільші родовища лікувальних грязей України за видами

№ з/п	Назва родовища	Вид лікувальних грязей
1.	Родовище - Бердянське	Грязі сульфідні мулові
2.	Родовище - "Семеренки"	Грязі торф'яні
3.	Родовище - Черченське	Грязі торф'яні
4.	Родовище - озера Ріпне у місті Слов'янську	Грязі мінеральні
5.	Родовище - "Гопри"	Грязі сульфідні мулові, ропа лікувальна
6.	Родовище - Куяльницьке	Грязі мінеральні
7.	Родовище - Чаплинське (північно-західна частина затоки Сиваш)	Грязі та мул мінеральні

Так, з 45 курортів загальнодержавного значення та 13 курортів місцевого значення, які функціонують в Україні, грязелікування використовується лише на 19 з них. Найвідоміші грязекурорти – це Куяльник, Саки, Євпаторія, Бердянськ, Кирилівка, Черче, Слов'янськ, Миргород тощо. Переважна їх

більшість зосереджена у південних та північно-західних регіонах держави. Локально застосовують пелоїдотерапію і у міських грязелікарнях, фізіотерапевтичних відділеннях окремих санаторіїв, поліклініках.

В Україні налічується близько 200 родовищ лікувальних грязей, з яких близько 1/4 використовується з лікувальними цілями на курортах і позакурортних установах.

Чимало родовищ на сьогодні взагалі не експлуатуються. Лікувальні грязі представлені практично усіма відомими генетичними типами, що дозволяє вважати грязеві курорти країни перспективним сегментом санаторно-курортного господарства.

Таблиця 1.2

Родовища лікувальної грязі в Україні

№ з/п	Родовище	Область	Розвідані запаси тис. м ³
1.	оз. Солоний Лиман	Дніпропетровська	948
2.	оз. Ріпне	Донецька	145
3.	оз. Сліпне	Донецька	80
4.	оз. Саки (сх. басейн)	Республіка Крим	986
5.	оз. Саки (зх. басейн)	Республіка Крим	3735
6.	оз. Кизил-Яр	Республіка Крим	1000
7.	оз. Джигольське	Республіка Крим	72
8.	оз. Тобечицьке	Республіка Крим	5500
9.	оз. Чокрацьке	Республіка Крим	4660
10.	оз. Узунларське	Республіка Крим	6930
11.	оз. Сасик (Сасик-Сиваш)	Республіка Крим	855
12.	оз. Конрадське	Республіка Крим	245
13.	Булганацька група вулканів (Керченський півострів)	Республіка Крим	4,9
14.	оз. Солонець-Тузли	Миколаївська	237
15.	Лиман Тилігульський	Миколаївська	11276
16.	Лиман Березанський	Миколаївська	10910
17.	Лиман Куяльницький	Одеська	15327
18.	Лиман Хаджибейський	Одеська	11048
19.	Лиман Будацький	Одеська	4190
20.	Лиман Шагани	Одеська	14965
21.	Лиман Алібей	Одеська	16986
22.	Лиман Бурнас	Одеська	3214
23.	оз. Грязьове	Херсонська	106
24.	оз. Салькове	Херсонська	501
25.	оз. Кругле	Херсонська	100
26.	оз. Генічеське	Херсонська	1082

У санаторно-курортних закладах України найширше застосування мають мулові органо-мінеральні сульфідні грязі солоних озер та лиманів Азово-Чорноморського узбережжя. Однак, зважаючи на геополітичну ситуацію, яка сьогодні склалась в даному регіоні, виникає необхідність дослідження та залучення у курортне господарство альтернативних генетичних типів пелоїдів.

Торфові грязі – органогенні болотні відклади, які утворилися в результаті часткового бактеріального розкладу рослин-торфоутворювачів в умовах надмірної вологи і слабого доступу кисню. Вони містять більше 50% органічних речовин, а ступінь їх бактеріальної переробки (ступінь розкладу) становить близько 40%.

Поклади торфових лікувальних грязей формуються переважно в лісовій і лісостеповій медико-географічних зонах. Найбільша їх кількість концентрується у північній та західній регіонах України. Найціннішими вважаються гіпсові і купоросні торфи з мінералізованим (понад 2 г/л) грязьовим розчином. Серед найбільш відомих родовищ: Шкловське, Великолюбінське, Моршинське (Львівська область), Немирівське, Війтівецьке (Вінницька обл.), Настасівське (Тернопільська область), Черченське, Підпечеринське, Осмолодське (Івано-Франківська область), Журавицьке (Волинська обл.), Зарічанське (Житомирська обл.), Малосорочинське (Полтавська область), Березівське (Харківська область) та родовища Глибочицького, Сторожинецького, Вижнівського районів Чернівецької обл. [2].

Найбільшим родовищем вважається Моршинське, запаси лікувальних грязей якого оцінюються у 239 тис. м³. Пелоїди даного родовища є високомінералізованими, з добре розкладеним торфом (питома вага – 1,14 г/см³, вологомісткість – 71%). Водна витяжка грязей має кислу реакцію і незначну кількість розчинених речовин. Ступінь розкладу пелоїдів – до 78%, що свідчить про їх високу якість. Вони знайшли застосування на курортах

Шкло, Моршин, Хмільник, Миргород, у водолікарнях Львівської, Вінницької, Полтавської областей.

Ще однією складовою бальнеологічного потенціалу України є лікувальна ропа – насичена солями вода соляних озер (лиманів), морських заток, порожнин і пор донних відкладень, яка має лікувальні властивості. Ванни з ропи впливають на стабілізацію центральної та периферичної нервової систем, судинного тонусу, стимулюють функції залоз внутрішньої секреції. Під дією ропних ванн поліпшуються обмінні процеси в організмі [22].

В Україні розвідано 3 родовища (3 ділянки) лікувальної ропи. Це Сакське родовище в Автономній Республіці Крим, Куяльницьке в Одеській області та родовище «Гопри» в Херсонській області. Експлуатаційні балансові запаси лікувальної ропи становлять 798,904 м³/добу за категоріями В+С₁. Видобуток та використання у 2019 році становили 53,288 м³/добу. З трьох розвіданих ділянок експлуатувались дві.

Причому, це незначна частка морського узбережжя області, бо тут ще не враховані зони узбережжя, які не є в класичному розумінні пляжем, а також узбережжя Гнилого моря – Сивашу. За деякими даними, сиваські ропа та грязі можуть змагатися з ресурсами Мертвого моря.

В Херсонській області існують декілька родовищ лікувальних грязей, ропи і вод (озеро Солоне, Прокопівське, Червоне, йодно-бромні води на Арабатській Стрілці), які використовуються як лікувальні засоби санаторіями «Гопри», «Золота нива», «Арабатська стрілка», «Чайка». Сульфідно-мулові лікувальні грязі озера Соляне (м. Гола Пристань) мають такий хімічний склад: сірководень, каротин, гормони, пеніциліноподібні, фолікуліноподібні та інші речовини. Запаси грязі складають 87 тис. м³. Хлоридно-натрієва ропа озера Соляне має такий хімічний склад: хлориди, карбонати, гідрокарбонати, залізо, сірка, калій, бром, йод, магній і т. і. Запаси ропи складають 21 тис. м³ на рік.

Ропа Сакського родовища представляє собою прозору, без кольору рідину з мінералізацією від 61,0 до 220,0 г/дм³ і відноситься до міцних розсолів хлоридного магнієво-натрієвого складу.

Ропи Куяльницького родовища за своїми органолептичними показниками представляє собою прозору, без кольору, без запаху, солону на смак рідину з мінералізацією 87,8–171,4 г/дм³ і відноситься до міцних розсолів хлоридного магнієво-натрієвого складу.

Ропи озера «Гопри» прозора, слабо жовтого кольору, зі слабким запахом сірководню, хлоридно-натрієвого складу, середньорічна мінералізація змінюється від 20,0 г/дм³ до 35,0 г/дм³ [22].

Ропи всіх родовищ є кондиційною для курортного використання у бальнеологічних цілях.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ БАЛЬНЕОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка ресурсної складової бальнеологічного потенціалу України

До природних бальнеологічних ресурсів відносять: мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, бішофіт, ропу лиманів та озер, морську воду, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, що придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Мінеральні води та лікувальні грязі відіграють ключову роль у структурі природно-рекреаційного потенціалу бальнеологічної реабілітації, тому мають оцінюватися саме за такою їх ресурсною вагою. В той же час за дослідженнями О.О. Бейдика [6] протягом багатьох років природно-рекреаційний потенціал у складі природно-ресурсного явно недооцінюється. Так, природно-рекреаційний потенціал найбільших за розвитком рекреаційних систем Закарпатської, Львівської, Одеської областей та Автономної республіки Крим коливається в межах 0,5 – 1,75 % всього природно-ресурсного потенціалу, що не враховує реальну значущість рекреаційних ресурсів та гіпертрофовано підвищує роль ресурсів матеріального виробництва, які без споживчого попиту з боку населення взагалі втрачають будь-яку цінність.

В Україні, завдяки бурхливому геологічному минулому, зустрічаються більшість відомих природних мінеральних вод [70].

На території України виявлено близько 500 джерел різних мінеральних вод, у межах Українських Карпат (Нафтуся, Свалява, Поляна Квасова та ін.), Українського щита (Хмільних, Миронівка та ін.), Дніпровсько-Донецької западини (Миргород). Основні родовища мінеральних вод в Україні: Білоцерківське, Миронівське, Хмельницьке, Лиманське, Старобільське, Моршинське, Збручанське, Трускавецьке, Конопківське, Новозбручанське,

Слов'яногірське, Плосківське, Новополянське, Звенигородське, Полянське, Сойминське, Знам'янське, Луганське, Синяцьке, Голубинське, Брусницьке, Гірськотисенське, Лазурне, Куяльник, Кирилівське, Одеське, Сергіївське, Колодязне, Феодосійське, Євпаторійське.

Таблиця 2.1

Перелік ділянок мінеральних підземних вод з найбільшими лікувальними властивостями

№ з/п	Тип мінеральної води	Кількість ділянок	Адміністративна одиниця
1.	Хлоридно-натрієва	22	АР Крим, Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька області
2.	З підвищеним вмістом органічних сполук	19	Вінницька, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Харківська
3.	Залістисті	5	Донецька, Закарпатська
4.	Йодо-бромні	5	Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Херсонська
5.	Радонові	29	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Рівненська, Хмельницька, Черкаська
6.	Сульфідні	12	АР Крим, Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька
7.	Вуглекислі	26	Закарпатська
8.	Миш'яковмісні	2	Закарпатська
9.	Кремністі	10	Вінницька, Дніпропетровська, Закарпатська, Харківська

Мінеральні лікувальні води – природні підземні води, що мають важливу лікувальну і профілактичну дію на організм людини, характеризуються мінералізацією більше ніж 8 г/дм³ або меншою з вмістом у них біологічно активних компонентів та сполук не нижче прийнятих бальнеологічних прийнятих норм, відповідно до кондиції установлених для кожного об'єкта (родовища), воду яких без додаткової обробки тільки для лікування за призначенням лікаря відповідно до медичних показів.

В кожній місцевості залежно від тектонічної будови формуються цілком визначені за хімічним складом, зокрема іонно-сольовим, і генезисом типи мінеральних вод.

Критеріями для визначення цінності родовища є хімічний склад і лікувальні властивості мінеральних вод.

В Україні поширені такі води: хлоридно-натрієві, вуглекислі, кремністі, радонові, сірководневі, залізисті, зі вмістом органічних сполук, миш'яковмісні, йодо-бромні.

Станом на 01.01.2019 року в Україні розвідано та підготовлено до промислового використання 329 ділянок родовищ підземних вод, які зосереджені на 253 родовищах підземних мінеральних вод.

Експлуатаційні запаси розвіданих родовищ становлять 93036,2 м³/добу за категоріями А+В+С₁ та 990,0 м³/добу – за категорією С₂, позабалансові експлуатаційні запаси складають 2779,0 м³/добу. Із загальної кількості розвіданих ділянок родовищ. мінеральних вод експлуатується 171 ділянка (52,0%) [22].

Таблиця 2.2

Балансові експлуатаційні запаси та видобуток
підземних мінеральних вод України

Кількість родовищ	Кількість ділянок		Балансові експлуатаційні запаси, м ³ /добу				Видобуток, м ³ /добу		
	Всього	В т.ч. розроб.	А+В+С ₁	С ₂	В т.ч. розробляються		Всього	В т.ч. скид і природне розвантаження.	% використ. Запасів А+В+С ₁
					А+В+С ₁	С ₂			
Всього по Україні									
250	326	170	92923.2	1000.0	39869.3	190.0	7799.172	3562.531	4.56
Мінеральні лікувальні та лікувально-столові води									
169	237	108	70453.8	1000.0	24903.5	190.0	3173.954	992.511	3.10
Мінеральні природно-столові води									
81	89	62	22469.4	–	14965.8	–	4625.218	2570.020	9.15

Підземні мінеральні лікувальні та лікувально-столові води розвідані на 172 родовищах (326 ділянок) (табл. 2.3) із загальною кількістю балансових експлуатаційних запасів 71556,8 м³/добу, позабалансових експлуатаційних

запасів – 379,0 м³/добу, 112 ділянок розробляються [22].

Таблиця 2.3

Стан запасів і видобутку підземних мінеральних вод в Україні за 2019 рік

Назва регіону, області	Підземні мінеральні води, м ³ /добу		
	Кількість ділянок	Запаси за категоріями А+В+С ₁	Видобуток
Автономна Республіка Крим	16	20838,5	–
Вінницька	20	5136,0	831,6
Волинська	3	670,0	10,3
Дніпропетровська	19	3164,4	238,2
Донецька	16	7909,3	4,5
Житомирська	4	963,0	34,3
Закарпатська	39	4215,0	862,7
Запорізька	9	5612,0	72,4
Івано-Франківська	15	1001,4	19,4
Київська	6	2637,0	10,6
Кіровоградська	3	483,0	28,8
Луганська	11	2597,2	19,3
Львівська	42	6931,9	3572,8
Миколаївська	8	1915,0	69,4
Одеська	24	7120,1	80,2
Полтавська	21	6486,0	580,9
Рівненська	9	1926,0	44,5
Сумська	3	353,0	3,9
Тернопільська	7	2748,0	23,1
Харківська	4	1412,0	806,7
Херсонська	6	837,4	182,9
Хмельницька	15	3816,0	33,2
Черкаська	7	1337,0	17,8
Чернівецька	12	748,4	10,0
Чернігівська	3	426,0	32,6
м. Київ	4	1639,6	209,1
м. Севастополь	–	–	–
Усього по Україні	326	92923,2	7799,2

Аналізуючи таблицю 2.4, можна зробити наступні висновки: хлоридно-натрієві води видобувають в 12 регіонах України, радонові – в 9, проте ділянок з видобутком цих вод найбільше - 29, хоча не всі використовуються санаторно-курортними закладами, такі є лише в Вінницькій та

Дніпропетровській областях, натомість хлоридно-натрієві води майже повністю використовують з лікувальними цілями. Найменше ділянок з видобутком миш'яковмісних вод.

Таблиця 2.4.

Підземні мінеральні води зі специфічними компонентами по адміністративних областях

Типи мінеральних вод	Кількість ділянок	Адміністративні області
Борна	2	Закарпатська, Запорізька
Бромна	23	АР Крим, Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька
З підвищеною концентрацією органічних речовин	20	Вінницька, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька
Залізна	3	Донецька
Йодно-бромна	1	Дніпропетровська
Йодно-бромна борна	5	Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Херсонська
Кремниста	13	Вінницька, Дніпропетровська, Закарпатська, Харківська, Одеська
Радонова	30	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Рівненська, Хмельницька, Черкаська
Сульфідна	12	АР Крим, Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька
Вуглекисла	10	Закарпатська
Вуглекисла борна	10	Закарпатська
Вуглекисла залізна	2	Закарпатська
Вуглекисла йодно-бромна	1	Закарпатська
Вуглекисла кремниста	3	Закарпатська
Вуглекисла миш'яковмісна	2	Закарпатська
Всього:	137	

У силу різних обставин, Україна сьогодні є лідером у видобутку мінеральних вод, їхньому бальнеологічному використанні і промислового розливі. На території України зустрінена велика частина можливого в природі типової розмаїтості мінеральних вод. Родовища мінеральних вод України, це

той же "золотий фонд", який зберігається в надрах. У загальному представленні - мінеральні води це води, що вилилися або отримані з гірських порід і мають лікувальний ефект при їхньому внутрішньому прийомі або зовнішніх процедурах.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України №456 від 7 березня 2000 р. в Україні віднесено до унікальних підземних мінеральних вод 12 родовищ (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5

Унікальні родовища підземних мінеральних вод України

№ п/п	Назва родовища	Адміністративна область	Тип мінеральної води
1.	Голубинське (Лужанське)	Закарпатська	вуглекисла
2.	Зайчиківське	Хмельницька	з підвищеною концентрацією органічних речовин
3.	Збручанське	Хмельницька	з підвищеною концентрацією органічних речовин
4.	Келечинське	Закарпатська	вуглекисла залізіста
5.	Моршинське	Львівська	розсільна (більше ніж 35 г/дм ³)
6.	Новозбручанське	Тернопільська	з підвищеною концентрацією органічних речовин; бромна
7.	Новополянське	Закарпатська	вуглекисла
8.	Полянське	Закарпатська	вуглекисла
9.	Слов'яногірське	Донецька	залізіста
10.	Східницьке	Львівська	з підвищеною концентрацією органічних речовин
11.	Трускавецьке (Нафтуса)	Львівська	з підвищеною концентрацією органічних речовин; сульфідна
12.	Шаянське	Закарпатська	вуглекисла

Ропа – насичена солями вода соляних озер (лиманів), порожнин і пор донних відкладів.

За своїм походженням і умовами водно-сольового живлення лікувальні водойми поділяються на три види:

- морські – моря, а також їх затоки, лагуни, лимани і прибережні озера, частково чи повністю від них відокремлені, які мають з ними гідродинамічний зв'язок;

- материкові поверхневого засолення – суфозійні, термокарстові,

іноді тектонічні озера, сольовий склад яких сформовано за рахунок вилуження солей з порід і ґрунтів поверхневими і ґрунтовими водами;

- материкові підземного водно-сольового живлення – озера різноманітного походження, які підживлюються напірними підземними мінеральними водами (сумішшю поверхневих і підземних).

Ропа водойм є важливою частиною гідромінеральних ресурсів для тих курортів, які розташовані в районах родовищ пелоїдів, а також у районах, бідних підземними мінеральними водами.

Мінеральні води усіх лиманів та озер (ропа) відносяться фактично до однієї бальнеологічної групи, лікувальна дія яких обумовлюється органолептичними показниками, мінералізацією, газовим та іонним складом, радіоактивністю, наявністю деяких компонентів та сполук. Перелік найбільших природних ресурсів ропи представлений в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Перелік найбільших природних ресурсів ропи

№ з/п	Місцезнаходження	Мінералізація, g/l	Основні іони, eq. %	Біологічно активні компоненти та сполуки, mg/l
1	Генічеське озеро	245,0	<u>Cl 93 SO₄ 7</u> (Na+K) 75 Mg 25	I 24,0 Br 1030,0
2	Утлюцький лиман	16,3	<u>Cl 84 SO₄ 15</u> (Na+K) 81 Mg 16	
3	Оз. Салькове	342,0	<u>Cl 83 SO₄ 16</u> (Na+K) 51 Mg 48	
4	Азовське море у м. Генічеськ	12,7	<u>Cl 89</u> (Na+K) 82 Mg 14	
5	Каркінітська затока	19,7	<u>Cl 89 SO₄ 10</u> (Na+K) 78 Mg 18	
6	Оз. Гопри	76,87	<u>Cl 79 HCO₃ 17 SO₄ 4</u> (Na+K) 100	
7	Озеро 1, 2*	31,5	<u>Cl 91 SO₄ 9</u> (Na+K) 72 Mg 22	Br 1030,0

* — штучно створені озера

Використання ропи лиманів та озер в лікувальних цілях пов'язане з певними труднощами – нестабільність хімічного складу і мінералізація,

можливість бактеріального і хімічного забруднення.

Ропа лиманів та озер може застосовуватися в санаторно-курортних умовах для лікування у вигляді ванн, купання в басейні, промивання, зрошення, а також для розведення лікувальних грязей, підготовлених до процедур. Ропа може застосовуватись тільки за призначенням лікаря відповідно до інструкції щодо використання.

Сьогодні торфові грязі використовують з лікувальною метою у чотирьох санаторіях, шести профілакторіях та локально у деяких поліклініках області. Запаси ж дозволяють значно збільшити їх використання для потреб населення регіону та для вивезення за його межі. Негативний вплив на використання торфових лікувальних грязей регіону мала аварія на ЧАЕС.

Цінні лікувальні властивості мають сапропелі. Найбільш придатні для лікування сапропелі органічного і органічно-силікатного походження, які володіють високими тепловими і пластичними властивостями, гомогенною структурою, широким спектром мікро- і макроелементів, вітамінів, ферментів, біологічно активних речовин.

Сапропелеві грязі поширені переважно на Поліссі: с. Вільчани, (Житомирська обл.), Микулинецьке родовище (Тернопільська обл.); озера Скорінь і Бурків (Любешівського р-ну Волинської обл.), Ковпино і Оріхове (Ратнівського р-ну Волинської обл.), Синове (Старовижівського р-ну Волинської обл.), Туричанське (Турійського р-ну Волинської обл.) та Охотин (Ковельського р-ну Волинської обл.) [22].

Сапропелеві лікувальні грязі широко репрезентовані у Волинській області. За оцінками фахівців загальні запаси сапропелю в області становлять понад 270 млн. т., розвідані запаси – 61,2 млн. т.

Торфові грязі представлені чорними і темно-сірими торфами, що мають нейтральну реакцію (рН 7,00-7,10) та не містять сірководню.

Станом на кінець 2019 року проведені пошуково-оціночні роботи і детальна їх розвідка на 191 озері, загальною площею 6802,4 га. При цьому, виявлено 69987,2 тис. т сапропелю за категорією А+С2, з яких балансові

запаси становлять 63621,9 тис. т. Запаси сапропелю за категорією Ст оцінюються у 27876,8 тис. т, з яких 23508,8 тис. т віднесені до балансових [22]. Загалом забезпеченість області цим видом ресурсу перевищує потреби населення вп'ятеро. Відтак вважається одним із найбільш перспективним для використання в пелоїдотерапії.

Характеристика сапропелевих відкладів Волинської області представлена у таблиці 2.7. Видобуток сапропелю сьогодні ведеться лише на мілководних озерах: Оріхове, Скорінь, Бурків, Маховець, Тур, Перемут, Синове, Луки.

Таблиця 2. 7

Характеристика сапропелевих відкладів Волинської області в розрізі адміністративних одиниць

№ з/п	Адміністративний район	Сапропель, тис. м ³	Сапропель, тис. т	Площа під сапропелем, га	Середня глибина сапропелю, м	Вологість, %	Зольність, %	pH
1.	Володимир-Волинський	1627	1328	100,25	2,75	74	56,2	7,5
2.	Горохівський	96	38	1,4	6,9	85	39	7,4
3.	Іваничівський	1013	905	49,1	2,1	66	60	7,7
4.	Камінь-Каширський	9667,4	2616,5	342,3	3,38	90	36,7	6,1
5.	Ківерцівський	403	119	111,1	4,0	89	50	6,8
6.	Ковельський	8705	3952,4	227,6	3,9	89	34,7	7,3
7.	Локачинський	2335	2335	81,9	3,7	62	58,3	7,5
8.	Луцький	37	37	3,7	1,0	55	90	6,2
9.	Любешівський	26236,2	8096,6	891,5	3,5	90	37,9	6,7
10.	Любомльський	5458,4	3085,5	167,3	4,5	85	42	7,0
11.	Маневицький	8078,9	2048,6	219	4,0	89	30	6,4
12.	Ратнівський	57149,7	14577,6	4427,6	3,3	90	40,4	6,2
13.	Рожищенський	1785,2	1834,5	47,5	4,1	80	41	7,4
14.	Старовижівський	34272,3	113663	829,5	3,7	90	35,4	6,9
15.	Турійський	10996,2	4925,7	358,8	3,9	75	34,3	7,0
16.	Шацький	49590	9445,6	1302,5	4,5	92	29,2	6,7

Одне з найперших розвіданих родовищ торфових грязей на Волині – родовище «Вичавка» (38,3 га), приурочене до лівобережної заплави р. Стир. Балансові запаси лікувальних торфових грязей родовища склали: за категорією «А» – 151828 м³; за категорією «В» – 279118 м³; за категорією «С» – 63610 м³. Будова грязьового покладу представлена трьома різновидами

торфів: осоковим, очеретяно-осоковим та деревно-осоковим. Потужність торфового горизонту коливається від 0,9 м до 3,99 м [85].

За фізико-хімічними характеристиками торфові родовища пелоїдів «Вичавка» належить до прісноводних слабосульфідних високозольних слаболужних торфів. Ступінь розкладу торфу становить 58-65,8%. Вміст органічних речовин коливається в межах 28,6-32,5%, що відповідає вимогам до лікувальних торфових грязей.

2.2. Аналіз господарської діяльності туристичного агенства «Dream Way Tour»

Підприємство ТА «Dream Way Tour» знаходиться за адресою м. Вінниця, вул Шевченка 42. Підприємство працює на ринку вже 5 років за 86 напрямками. Серед них основними є так: Греція, Домінікана, Єгипет, Індія, Іспанія, Мальдіви, ОАЕ, Таїланд, Туреччина.

Серед основних послуг, що пропонує підприємство: продаж турів, продаж авіаквитків та страхування. Серед турів пропонують такі: автобусні тури, екскурсійні тури, гірськолижні тури, індивідуальні авіатури, круїзи.

Історія компанії почалася тоді, коли після численних подорожей по різних країнах народилася ідея створення туристичної компанії в якості джерела інформації для інших людей, бажання відкрити двері в світ іншим, розповісти і дати можливість всім бажаючим побачити, відчутти і пережити ті емоції, які пережили і випробували ми самі.

Сьогодні наша команда формує пропозиції з урахуванням власного досвіду відпочинку і відпочинку клієнтів.

Туристична агенція «Dream Way Tour» здійснює свою туристичну діяльність на підставі ліцензії Державної служби туризму і курортів Міністерства культури України. Діяльність компанії здійснюється на основі

загальної форми оподаткування і є платником податку на додану вартість. Підприємство знаходиться в орендованому приміщенні.

У туристичній фірмі офіційно зареєстровано вісім працівників: директор, двоє старших менеджерів, менеджери візового відділу, відділу бронювання, по роботі з клієнтами та бухгалтер. Робочі місця забезпечені необхідною оргтехнікою та обладнанням. Підвищення кваліфікації працівників відбувається за рахунок рекламних турів, семінарів.

Таблиця 2.8

Основні фінансово-економічні показники
туристичного підприємства «Dream Way Tour»

№ з/п	Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення 2019 р. До 2017 р.
1.	Виручка від реалізації, тис. грн	57250	90746,34	65761,8	8511,8
2.	Прибуток від реалізації тис. грн	15375,0	20265,7	26583,03	11208,03
3.	Постійні витрати тис. грн	4000	4773	4420	420
4.	Змінні витрати тис. грн	4750	5200	5547	797
5.	Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг), тис. грн	15340	17513,04	12927,5	-2412,5
6.	Середньодобова кількість відвідувачів, осіб	12,5	25,8	19,5	-12,5
7.	Кількість обслугованих туристів упродовж року, усього осіб	3500	3900	4515	1015

Фірма проводить активну рекламно-інформаційну діяльність, застосовуючи такі види реклами, як зовнішня, офісна, публіцистична, а також рекламні матеріали: флаєра, календарі, візитки.

Основними видами туристичної діяльності туристичної агенції «Dream Way Tour» є: внутрішній туризм (пріоритети: Україна - Карпати); міжнародний туризм (пріоритети: Угорщина, Польща, Чехія, Болгарія, Греція, Туреччина, Хорватія, Австрія, Італія, Іспанія, Франція, Мальта, Швейцарія, Китай, Таїланд, ОАЕ, Єгипет, Ізраїль, Домініканська республіка, круїзи).

Мабуть, саме автобусні тури – фаворити серед туристів, якщо йдеться про вихідні дні. А як інакше, адже за короткий час а унікальна можливість побувати одразу в декількох країнах (переважно автобусні тури захоплюють

одразу декілька країн) та ознайомитися з їхніми особливостями, культурою, історичною спадщиною, традиціями.

Таблиця 2.9

Основні зарубіжні автобусні тури туристичної агенції
«Dream Way Tour»

№ з/п	Назва туру	Кількість ночей	Тип харчування	Країни, які задіяні в турі	Міста, які входять в тур	Вартість туру
1.	Улюблений тандем: Прага+ Будапешт	3	ВВ	Польща - Чехія - Угорщина	Краків – Прага – Будапешт - Сентендре	1723 грн.
2.	Вихідні у Польщі	2	ВВ	Польща	Краків – Вроцлав – Закопане - Величка	2637 грн.
3.	Моя казкова Прага	3	ВВ	Польща - Чехія	Краків – Прага - Карлові Вари	1188 грн.
4.	Краківський вояж	1	ВВ	Польща	Краків - Величка	1584 грн.
5.	Париж – це пристрасть	6	ВВ	Польща, Німеччина, Франція	Краків – Дрезден – Париж – Версаль - Вроцлав	5584 грн.
6.	Бліц - Франція	5	ВВ	Угорщина – Австрія – Франція	Будапешт – Відень – Париж Зальцбург	6153 грн.

Серед зарубіжних бальнеологічних напрямів провідне місце займає Угорщища. Угорщина входить до п'ятірки країн світу (Японія, Ісландія, Італія і Франція), за найбільшими розвіданими запасами термальної і лікувальної води. На території Угорщини зареєстровано 1372 термальні джерела, 81 джерело мінеральних вод, 315 джерел лікувальних вод, 5 лікувальних печер, 5 місць видобування лікувальної грязі, 1 мофета (суха купальня), 385 населених пунктів з термальними купальнями, 13 всесвітньовідомих термальних курортів, 39 атестованих лікувальних купалень, 9 з яких розташовано у Будапешті. У 1937 р. на Міжнародній Конференції у справах купалень був обраний купальною столицею світу.

Основна спеціалізація угорських курортів – лікування та реабілітація при захворюваннях опорно-рухового апарату, гінекологічних та дерматологічних проблем. Крім джерел, є також єдине в світі придатне для купання термальне озеро Хевіз з цілющими грязями. Роль лікувально-оздоровчого туризму в Угорщині з кожним роком зростає

Серед автобусних турів по території України, варто виділити наступні (табл. 2.10)

Таблиця 2.10

Основні внутрішні автобусні тури туристичної агенції
«Dream Way Tour»

№ з/п	Назва туру	Кількість ночей	Тип харчування	Країни, які задіяні в турі	Міста, які входять в тур	Вартість туру
1.	Уікенд в сонячній Одесі	1	ВВ	Україна	Київ - Одеса	2180 грн.
2.	Чародійниця Полтавщина	2	ВВ	Україна	Гоголево – Полтава - Мгарь	2050 грн.
3.	Казковий край - Рівне	2	ВВ	Україна	Рівне – Корець	1500 грн.
4.	Містами князів та гетьманів	1	ВВ	Україна	Козелець – Чернігів - Батурин - Качанівка - Київ	1700 грн.
5.	Веселка Карпат	2	ВВ	Україна	Яремче – Ясиня – Драгобрат – Ворохта – Верховина - Яворів	1889 грн.
6.	Два дня раю в Закарпатті	1	ВВ	Україна	Мукачево – Ужгород – Берегово-Лумшори	1279 грн.
7.	Дорога до сонця	2	ВВ	Україна	Яремче - Буковель	1706 грн.

Дуже часто споживачі надають перевагу зовнішнім турам. Разом з тим туристична агенція «Dream Way Tour» презентує всім поціновувачам бальнеології туристичний продукт під назвою «Туристичний маршрут

«Мінеральні води Закарпаття». Сюди входить не тільки лікувальний туризм, а й пізнавальна програма про історико-культурні особливості, тобто туристично-відпочивальники дізнаються, хто відкрив води і їхні цілющі властивості, хто тут лікувався, чому графи Шенборни збудували на Закарпатті таку велику мережу купелів з використанням мінеральної води. Знаменита родина створила кілька мінілікувальних осередків у Лумшорах (Перечинський район), сс. Занька і Поляна (Свалявський район), Синяку (Мукачівський район), Шаяні (Хустський район) тощо [71].

Такий туристично-бальнеологічний шлях пропонуватиме нові послуги – велнес- і спапроцедури, що базуються на використанні місцевих ресурсів. Основна мета нового маршруту – привернути увагу як VIP-туристів, так і туристів середнього класу до закарпатських бальнеологічних ресурсів, які не поступаються ні за своєю якістю, ні за сервісом західноєвропейським аналогам. У туристичному маршруті «Мінеральні води Закарпаття», який подано нижче, міститься інформація про наявні мінеральні джерела Закарпатської області, які використовуються з лікувальною метою у місцевих санаторіях.

У межах туристично-бальнеологічного маршруту створені так звані велике, середнє і мале мінеральні кола, а також термальний туристичний маршрут. Під час відвідування цих маршрутів можна скуштувати різні види мінеральних вод, спробувати зовнішній лікувальний ефект мінеральних та термальних ванн, ознайомитися з бальнеологічними можливостями мінеральних вод Закарпаття. Практичне використання маршруту полягає в ознайомленні з історією вод, дегустації води, бальнеологічному використанні (ванни, душ, лікування), участі у єдиному в Україні фестивалі мінеральних вод «Сила життя у джерелах Карпат» (село Поляна-Уклин Свалявського району), який відбувається щорічно. Фестиваль проводиться з 7 липня 2007 року і вже є традиційним для цього краю [71].

Родзинкою фестивалю мінеральної води «Сила життя – у джерелах Карпат» є видовищні лицарські бої на мечях. Усе це проходить паралельно з

виступами народних та аматорських колективів Полянської об'єднаної територіальної громади.

Мінеральні води Закарпаття, що можуть використовуватись з лікувальною метою, представлені 62 основними родовищами, які були визначені на основі розвідувальних досліджень, проведених Берегівською геологічною експедицією, гідрогеологічними групами об'єднання "Закарпаткурорт", Українського НДІ курортології.

За даними першого Кадастру мінеральних вод України із 205 родовищ мінеральних вод, що освоєні в Україні, 39 (19%) знаходяться на території Закарпаття. Вивчення фізико-хімічного складу мінеральних вод виявило, що практично не існує "унікальних" вод. Усі води можуть бути розділені на певні класи та групи. За своїми властивостями виділяються аналоги тих чи інших вод. Взагалі, на Україні переважають сульфатні, за ними хлоридні натрієві води, а в Закарпатті розташовані основні запаси вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих вод та гідрокарбонатних вод інших типів. У той же час сульфатні води – рідкісні для Закарпаття [71].

Типова приналежність Закарпатських мінеральних вод на сьогодні така: група гідрокарбонатних натрієвих представлена 6 типами – Диліжанський, Саїрме, Боржомі, Віші, Поляно-Квасівський, Криниця;

хлоридно-гідрокарбонатних (гідрокарбонатно-хлоридних) натрієвих – 6: Малкінський, Джавський, Єсентуки-17, Бюкксек, Сойминський, Анкаван, Арзні;

гідрокарбонатних, кальцієво-магнієвонатрієвих (нарзанів) – 4: Кукінський, Дарасун, Ласточкінський, Келечинський;

хлоридних натрієвих – 9: Стара Руса, Гайдусобосло-Охінський, Наугейм, Тбіліський, Усть-Качка, Єрванський, Усольський, Вайракейський, Хадиженський.

Група сульфідних вод включає 2 типи – Кемері-Сергіївський та Серноводський; миш'яковистих – 2 типи: Ля-Бурбуль та Синегірський.

Є також 2 типи кремнистих вод – Пірінейський-Кульдурський та Ужгородський.

Таким чином, серед мінеральних вод Закарпаття – 11 вод міжнародних типів та 4 типи вод Закарпатського походження – Поляно-Квасівський, Сойминський, Келечинський, Ужгородський (всього представлено 32 типи мінеральних вод).

Однак, пропонуючи такий принцип визначення типових вод, слід зазначити, що в міру подальшого вивчення та збільшення числа МВ, кількість характерних типів буде поступово збільшуватися. З'являтимуться нові найменування типів вод, спочатку національні, частина яких в подальшому може набути міжнародного значення. Визначення типу МВ має першочергове значення при розробці методики їхнього лікувального використання, яка проводиться не окремо для кожної води, а для даного типу МВ.

Санаторії Закарпаття щосили використовують природні можливості місцевості і щедрі дари земних надр. М'який клімат, гірське повітря, насичене лісовими ефірними ароматами, озокерит, термальні джерела і мінеральні води в поєднанні з сучасним обладнанням і досвідченим персоналом повернуть вам радість життя.

Мінеральні води, якими славиться Закарпаття – це «Поляна Квасова», «Поляна Купель», «Лужанська». Є кілька місць в Закарпатті, де варто зупинитися для лікування. Одне з них – невелике село в Свалявському районі під назвою Солочин. Воно знаходиться між двома горами – Крехів і Тесаник. Назва села походить від слів «сіль», «солончак» – солончаковий ґрунт, який насичений мінералами. Не дивно що ця місцевість нараховує 15 джерел з мінеральною водою. Біля гори Тесаник знаходиться джерело з цілющою сірководневою водою, а в урочищі Біласовиця захований колодязь з водою, названої «Волков квас». Колись за часів Австро-Угорщини єврей Вовк використав цілюще джерело, розливаючи воду в пляшки і продаючи в столиці, а назва, яке йому дали в ті часи, так і закріпилося за джерелом. Зараз в

Солочині приймають тих, хто хоче оздоровитися за допомогою мінеральних джерел «Лужанська-4», «Лужанська-7» і «Поляна Квасова» [89, с. 154].

Відомим бальнеологічним курортом Закарпаття вважається село Поляна, яке ховається в затишній долині між Полонинським і Вигорлат-Гутинським хребтами Карпат. Цінова політика санаторіїв представлена в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Основні бальнеологічні санаторії Закарпаття та їх цінова політика, що пропонує туристична агенція «Dream Way Tour»

№ з/п	Назва санаторію	Тип харчування	Послуги	Вартість з однієї особи, грн.
1.	Санаторій «Термал- Стар»	3-разове стандартне харчування	У вартість входить проживання, лікування	від 1835 грн. до 2770 грн. в залежності від категорії номера
2.	Санаторій «Кришталеве джерело»	3-разове дієтичне харчування	У вартість входить проживання, лікування, тренажерний зал, басейн	від 1550 грн. до 1900 грн. в залежності від категорії номера
3.	Санаторій «Квітка полонини»	3-разове дієтичне харчування	У вартість входить проживання, лікування	від 1390 грн. до 1700 грн. в залежності від категорії номера
4.	Санаторій «Боржава»	4-разове дієтичне харчування	У вартість входить проживання, базове лікування	від 1550 грн. до 1650 грн. в залежності від категорії номера
5.	Санаторій «Сонячна долина»	3-разове дієтичне харчування	У вартість входить проживання, консультація лікаря, тренажерний зал, басейн	від 2100 грн. до 3650 грн. в залежності від категорії номера
6.	Санаторій «Теплиця»	4-разове дієтичне харчування	У вартість входить проживання, базове лікування, термальний басейн	від 1400 грн. до 2265 грн. в залежності від категорії номера
7.	Санаторій «Гірська Тиса»	3-разове дієтичне харчування	У вартість входить проживання, базове лікування	від 1346 грн. до 4233 грн. в залежності від категорії номера
8.	Санаторій «Карпатія»	3-разове дієтичне харчування	У вартість входить проживання, базове лікування, тренажерний зал, літній басейн	від 1510 грн. до 2280 грн. в залежності від категорії номера

Поляна, як і значна частина всього Закарпаття, перебувала у володіннях графа Шенборна, який і виявив мінеральні джерела і почав розвивати село як бальнеологічний курорт. Зараз хороша традиція водолікування продовжується, і санаторії Поляни використовують мінеральні і термальні води, м'який клімат і лісове повітря для лікування цілого ряду недуг. Поляна може похвалитися двома великими, добре обладнаними санаторіями – «Сонячне Закарпаття» та «Поляна». А можливість поєднати лікування з гірськолижним спортом (база «Ведмежа» в півтора кілометрах) робить Полянну ще більш привабливою для туристів.

Молодий бальнеологічний лікувальний курорт Східниця розташований у Львівській області з великою кількістю нових готельно-оздоровчих комплексів, які позиціонують себе як санаторії та інші заклади (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Основні бальнеологічні заклади Східниці (Львівська обл.) та їх цінова політика, що пропонує туристична агенція «Dream Way Tour»

№ з/п	Назва санаторію	Тип харчування	Послуги	Вартість з однієї особи, грн.
1.	Санаторій «Стожари»	3-разове стандартне харчування	У вартість входить проживання, лікування	від 830 грн. до 1050 грн. в залежності від категорії номера
2.	Оздоровчий комплекс «Зелений бір»	3-разове стандартне харчування	У вартість входить проживання, консультація лікаря	від 1000 грн. до 1450 грн. в залежності від категорії номера
3.	Готель «Київська Русь»	3-разове ресторанне харчування	У вартість входить проживання, консультація лікаря-терапевта, басейн, тренажерний зал, сауна	від 1950 грн. до 6500 грн. в залежності від категорії номера
4.	Готель «Респект»	сніданок	У вартість входить проживання, консультація лікаря-терапевта, басейн, тренажерний зал, сауна	від 1590 грн. до 5720 грн. в залежності від категорії номера

І хто втомився від повсякдення в мегаполісах та має бажання оздоровитися душою і тілом велком на курорт Східниця! Це селище на Прикарпатті називають ще маленькою Швейцарією в Україні, з чудовою можливістю для відпочинку в будь-яку пору року. Тут можна прогулятися та подихати чистим повітрям, насолодитися неймовірною красою природи, підлікуватися зупинившись в одному з готелів. І дістатися на курорт можна замовивши трансфер з Трускавця (30 км) або ж Львова (130 км).

Популярність курорту Східниця прийшла через його мінеральні води, які розкидані по всій території селища і на сьогоднішній день багато з них ще досліджуються. Налічується їх більше 38-ми та тільки чотири типи води використовується в лікуванні, а саме:

- слаболужні мінералізовані води з великим вмістом нафтоорганічних речовин, типу Нафтуса. (Джерела 1, 3, 26 рекомендовані для вимивання каменів з нирок, а 1С, 5, 8, 9, 10, 18С, 25 мають виражений жовчогінний ефект);
- залізовмісні води з двовалентним залізом які засвоюються без вітаміну В12 (джерело 13 та 15);
- лужні води середньої мінералізації нормалізують кислотно-лужний баланс в шлунку, типу Боржомі (джерело 2С);
- бромойодисті води, які на сьогоднішній день ще досліджуються.

2.3. Оцінка інфраструктурної складової бальнеологічного потенціалу України

На сьогоднішній день бальнеологічні курорти знаходяться в таких областях: Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Вінницька, Хмельницька, Дніпропетровська, Полтавська, Харківська та Одеська. Виділимо 3 курортні регіони: Карпатський (Закарпатська, Івано- Франківська, Львівська), Подільський (Хмельницька, Вінницька), Центрально-Східний (Дніпропетровська, Полтавська, Харківська) та Одеська область.

Розміри бальнеологічних курортних регіонів неоднакові, найбільшим є Карпатський регіон – 73%, на другому місці Центрально- Східний (15%), на третьому – Подільський (11%).

В Україні існує 21 бальнеологічний курорт в 9 адміністративних одиницях, що складає 36% від усіх курортів (58) [27, с. 142]. Слід зазначити, що більшість курортів розташовано в Карпатському регіоні. Так, у Закарпатській області функціонує 8 бальнеологічних курортів, Львівській – 6 і 1 в Івано-Франківській області, всього – 15 курортів, що складає 73 % від України. Закарпатська область лідирує за кількістю бальнео курортів: тут знаходиться 53% курортів Карпатського регіону (40% від України), на другому місці Львівський регіон – 40%, в семи інших областях знаходиться по 1 курорту. В Подільському регіоні знаходиться 2, Центрально-Східному – 3 курорти.

Щодо класифікації курортів по профільній ознаці, представленій в таблиці 2.13, зазначимо, що бальнеологічні заклади України спеціалізуються на таких захворюваннях: шлунково-кишковий тракт, опорно-руховий апарат, захворювання сечо-видільної системи, нервової системи, гінекології, обміну речовин, дерматологічні хвороби та захворювання серцево-судинної системи

Таблиця 2.13

Медична спеціалізація бальнеологічних курортів України

№ з/п	Спеціалізація	Кількість курортів
1.	Шлунково-кишковий тракт	14
2.	Опорно-руховий апарат	10
3.	Урологічні захворювання	5
4.	Гінекологічні хвороби	1
5.	Нервова система	4
6.	Ендокринна система	1
7.	Дерматологія	5
8.	Серцево-судинна система	3

Більшість бальнео курортів країни спеціалізуються на лікуванні шлунково-кишкового тракту (24), на другому місці – опорно-руховий апарат

(10), на третьому – захворювання урологічного характеру та хвороби шкіри (5).

Чотири санаторії за профіль мають хвороби нервової системи, 3 – серцево-судинної, по 1 – гінекологічні захворювання та порушення обміну речовин.

За нашими підрахунками бальнеологічних здравниць в Україні нараховується 73, що складає 39% від загальної кількості санаторно-курортних закладів на бальнеологічних курортах також бальнео послуги надають 6 пансіонатів з лікуванням та 6 санаторіїв-профілакторіїв [99, с. 196].

В таблиці 2.14 показано розподіл курортів та кількості санаторіїв в них за областями.

Таблиця 2.14

Розподіл бальнеологічних санаторних закладів по курортам
за областями України

Область	Курорт	Кількість бальнеологічних санаторіїв
Закарпатська	Поляна	5
	Шаян	4
	Голубине	2
	Кваси	1
	Сойми	1
	Синяк	1
	Виноградів	1
	Боржава	1
Загалом		16
Львівська	Трускавець	23
	Моршин	11
	Східниця	12
	Шкло	1
	Любін Великий	1
	Немирів	1
Загалом		49
Івано-Франківська	Черче	1
Хмельницька	Сатанів	4
Вінницька	Хмільник	11
Дніпропетровська	Орлівщина	1
Полтавська	Миргород	9
Харківська	БерМінВоди	1
Одеська	Великий Фонтан	1
Загалом по Україні		73

Найбільша концентрація санаторіїв бальнеологічного типу зосереджена у Львівській області, другою за кількістю є Закарпатська, далі Вінницька та Полтавська області. Лише один заклад бальнеологічного типу представлений у Івано-Франківській, Дніпропетровській, Харківській та Одеській областях.

Ліжковий фонд бальнеологічних санаторіїв нараховує 24 180 койко-місць (таблиця 2.15) серед 58 652 всього санаторного ліжкового фонду, що складає 44,7%. По областях фонд розподіляється нерівномірно. Максимально забезпечені Львівська область – майже 12000, Закарпатська – майже 5000; третю позицію займає Полтавська область (2500), замикають п'ятірку лідерів Вінницька (2000) та Хмельницька (900) області. Найменша кількість ліжко-місць (менше 500) в Харківській, Одеській, Дніпропетровській та Івано-Франківській областях, так, як в цих областях знаходиться по одному лікувальному закладі.

Таблиця 2.15

Розподіл ліжкового фонду бальнеологічних санаторіїв України

№ з/п	Область	Кількість ліжко-місць	
1.	Львівська	11813	
2.	Закарпатська	4923	
3.	Полтавська	2482	
4.	Вінницька	1980	
5.	Хмельницька	874	
6.	Харківська	470	
7.	Одеська	470	
8.	Дніпропетровська	383	
9.	Івано-Франківська	181	
10.	Загалом по Україні	58652	44,7%

Беззаперечним лідером по місткості є Львівська область – 52% ліжкового фонду бальнеологічних санаторіїв, на другому – Закарпатська – 18%, третя позиція у Полтавської області – 9%, іншим областям належить 21% ліжко-місць. Лідером за місткістю є Карпатський регіон, де зосереджено $\frac{3}{4}$ (74 %) ліжко-місць, також непогано забезпечені Подільський та Центрально-Східний регіони – по 13%.

Для більш якісного аналізу санаторно-курортної діяльності бальнеологічного туризму необхідно розглядати не тільки кількісні, але і якісні показники стану пансіонату санаторіїв, наявність в них інфраструктури та відповідного рівня сервісу.

Рівень інфраструктури та комплекс послуг бальнеологічних курортів різний за регіонами серед представлених 73 лікувальних закладів облаштовані басейном 36, сауною – 38, тренажерним залом – 43, автостоянкою – 70, закладами харчування (ресторани, кафе, бари) – 38, закладами торгівлі (магазини, ринки) – 13, пунктами прокату – 16, пральнями – 8, дитячим сервісом (майданчики, кімнати) – 33 [88, с. 275].

Майже всі заклади мають бювети, власну лікувальну базу, штат лікарів та медичного персоналу, а також додаткові ігрово-спортивні послуги: більярд, настільний теніс, фітнес центри, футбольні та баскетбольні майданчики, а також заклади культури: бібліотеки, кіно-концерні зали, танцювальні зали. Високотемпературні лікувальні заклади Львівської та Закарпатської області мають власні конференц-сервіси, СПА-послуги (масаж, косметологічні кабінети, басейни тощо). Підвідомчі санаторії мають ЛФК центри.

Бальнеологічні санаторії України, у своїй більшості мають хорошу інфраструктуру, рівень сервісу, послуг та умов проживання, проте найвищу категорію отримало лише 4 заклади. Карпатський регіон має 18 закладів категорії 3*, 14 – 4*, 12 – 3*, 7 – 1*, 4 – 5*; в Подільському категорію 1* має 1 заклад, 2* - 2 санаторії та 3* шість санаторіїв, один заклад має четверту категорію. В Центрально-Східному регіоні чотири заклади мають 2* та шість – 3*.

Найкраще забезпечений усіма категоріями бальнеологічних санаторних закладів Карпатський регіон, Подільський регіон має всі категорії окрім 5*, в Центрально-Східному регіоні лише заклади 2* та 3*.

Оцінюючи інфраструктуру кожного курорту зазначимо, що найбільш забезпеченим усіма категоріями закладів розміщення є Трускавець, на другому місці – Східниця та Моршин та на третьому – Хмільник.

Цінова політика бальнеологічних підприємств залежить від рівня їхньої інфраструктури та послуг. Як правило, у вітчизняних санаторіях номери бувають – одно-, – дво- чи трьохмісні. В закладах СПА-типу номери категоруються за стандартом готельних підприємств.

Ціна за номер в категоріях підприємств 3* починається від 600 грн в Подільському та Центрально-Східному регіонах, в Карпатському – від 800; категорії 4* та 5*, що існують лише в Карпатському регіоні починаються від 1000 грн. та 2000 грн. відповідно.

Загальний дохід підприємств бальнеологічного профілю в 2019 році склав 1813249,5 або 57% від загального доходу санаторно-курортних підприємств. Розглядаючи доходи бальнеологічних здравниць слід визначити фактичні витрати рекреантів на один ліжко-день перебування у санаторіях (таблиця 2.16).

Враховуючи те, що середня кількість проведених ліжко-днів в санаторіях становить 12 днів, розрахуємо приблизний дохід бальнеосанаторіїв за областями України.

Таблиця 2.16

Фактичні витрати на один ліжко-день за регіонами

№ з/п	Область	Витрати на один ліжко-день, грн.
1.	Львівська	311,4
2.	Закарпатська	421,9
3.	Івано-Франківська	371,5
4.	Хмельницька	275,5
5.	Вінницька	356,4
6.	Дніпропетровська	281,2
7.	Полтавська	346,1
8.	Харківська	263,5
9.	Одеська	382,2

Аналізуючи таблицю 2.17 відмітимо, що регіони з переважним бальнеологічним лікувальним туристичним продуктом (Закарпатська, Львівська, Полтавська області) мають від 70% до 99% доходу від всього курортного доходу саме від цих засобів розміщення; незначна частка доходу від бальнеологічного туризму в системі санаторно-курортної справи належить

іншим областям (14 - 16%), в Одеській області частка не перевищує 6% – це найменший показник серед інших регіонів.

Тож, найбільший дохід від бальнеологічного туризму отримує Львівська область – більше 1/3 (36%) усіх надходжень, далі – Закарпатська область – майже ¼ (23%) частина доходу, на третьому місці Вінницька (19%) та Полтавська (16%) області. Найменший прибуток в Одеській, Дніпропетровській, Харківській та Івано-Франківській областях – 1%.

Витрати санаторно-курортних закладів в 2019 році склали 2887576,0 тис.грн. Сума витрат бальнеологічних санаторіїв сягнула 1023239 тис. грн. (57% від загальних витрат санаторно-курортної справи).

В таблиці 2.17 показані витрати бальнеологічних санаторних закладів за регіонами. Найбільші витрати зробили бальнеологічні санаторії Львівської області – 76% всіх витрат санаторно-курортної справи регіону, Закарпатська (99%) та Вінницька (95%) області.

Таблиця 2.17

Приблизний дохід бальнеологічних санаторіїв за областями України

№ з/п	Область	Приблизний дохід (тис.грн.)	Загальний дохід від санаторно-курортної справи (тис. грн.)	Частка доходів бальнеологічних санаторіїв від загального доходу курортної справи (%)
1.	Львівська	383986,1	499520,1	77
2.	Закарпатська	248011,3	250279,5	99
3.	Івано-Франківська	1567,8	9986,1	16
4.	Хмельницька	2889,4	20088,4	14
5.	Вінницька	200757,3	211070,6	95
6.	Дніпропетровська	8547,4	56 041,1	15
7.	Полтавська	177985,4	186742,1	95
8.	Харківська	9849,6	69349,2	14
9.	Одеська	7179,2	126688,6	6
10.	Україна	1040773,5	1813249,5	57

Отже, лідером за витратами бальнеологічних закладів за регіонами в загальній структурі витрат бальнеокомплексу є Львівська область – 35% витрат, далі Закарпатська – 28%, замикають лідерів Вінницька (18%) та

Полтавська (16%) області.

Таблиця 2.18

Розподіл витрат бальнеологічних санаторіїв за регіонами України
за 2019 рік

№ з/п	Область	Витрати (тис. грн.)	Витрати бальнеологічних закладів (тис. грн.)	Частка витрат бальнеологічних санаторіїв від загальних
1.	Вінницька	194241,8	184750,8	95,11%
2.	Дніпропетровська	55232,5	8424,1	15,25%
3.	Закарпатська	287892,1	285283	99,09%
4.	Івано-Франківська	9397,5	1475,4	15,70%
5.	Львівська	462910,6	355844,1	76,71%
6.	Одеська	125007	7084	5,67%
7.	Полтавська	176154,4	167894	95,31%
8.	Харківська	68127,1	9676	14,20%
9.	Хмельницька	19524,1	2808	14,38%
10.	Україна	1769008,9	1023239	57,8%

Середньооблікова кількість працівників сфери бальнеологічного туризму нараховує 13191 чоловіки серед 21172, що становить 62% усіх працівників санаторно-курортної сфери України.

Таблиця 2.19

Кількість працівників бальнеологічних санаторно-курортних закладів
України за 2019 рік, осіб

№ з/п	Область	Середньооблікова кількість працівників	Лікарі	Середній медичний персонал	Позаштатні працівники
1.	Львівська	4930	354	1019	179
2.	Закарпатська	2082	114	471	135
3.	Вінницька	2767	341	683	50
4.	Дніпропетровська	387	26	112	50
5.	Івано-Франківська	70	22	45	14
6.	Одеська	300	50	127	79
7.	Полтавська	2052	144	396	33
8.	Харківська	263	22	59	7
9.	Хмельницька	340	23	95	16

Із даних таблиці 2.19 зробимо висновки: найбільша кількість працівників зосереджена у Львівській області – майже 5 тис; більше 2 тисяч

працівників числяться у Закарпатській, Вінницькій та Полтавській областях; найменший показник мають Хмельницька, Харківська та Одеська області – менше 400 працівників.

Таким чином, рівень інфраструктури санаторно-курортних закладів бальнеологічної спеціалізації різниться за курортами: найвищий рівень мають заклади Львівської та Закарпатської областей; бідну інфраструктуру та комплекс послуг мають санаторії Івано-Франківської та Одеської областей.

Отже, бальнеологічному туризму в Україні належить більше 60 % всієї кількості оздоровлених та персоналу, більше 50 % - загального доходу та витрат санаторно-курортної діяльності, при цьому частка курортів бальнеологічного профілю не перевищує 36% всіх закладів лікувального типу, ліжковий фонд в них не перевищує 45% від загального

Підводячи оцінку областей за рядом показників, можна стверджувати, що перше місце займає Львівська область, саме вона лідирує за всіма показниками розвитку бальнеологічних підприємств; друга позиція у Закарпатської області, на третьому місці – Вінницька область, котра поступилась Закарпатській ліжковим фондом, четверту позицію обіймає Полтавська і значно відстає від неї Хмельницька область, що на 5 місці, шостий щабель займає Харківська область та цьому позицію розділили Дніпропетровська, Івано-Франківська та Одеська області.

Не зважаючи на те, що бальнеологічні заклади лідирують за всіма показниками діяльності, існують величезні проблеми інфраструктурного характеру цих підприємств. Перехід від єдиної системи управління санаторно-курортними закладами до ринкових методів господарювання спровокував з одного боку переорієнтацію і розвиток курортів, а з іншого – стагнацію у розвитку державних бальнеологічних закладів.

2.4. Оцінювання рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу основних бальнеологічних курортів Львівської області

Львівська обл. з-поміж інших областей України володіє значними покладами бальнеологічних ресурсів, а саме мінеральними водами та пелоїдами. Ці ресурси є цінною частиною рекреаційного потенціалу і соціально-економічного розвитку регіону.

Для рекреаційної території загалом і для курорту зокрема природні рекреаційні ресурси з економічного підходу є основою вибору місця праці, виконують роль предметів та засобів праці, вибору місця проживання, здійснення рекреаційної діяльності. Специфіка курорту проявляється в природокористуванні як основному напрямку рекреаційної території.

Оскільки природокористування визначає соціальну спрямованість споживання природних ресурсів, необхідним є визначення складу, структури та рівня їх використання, формування системи показників, які об'єктивно оцінюють їхній стан та рівень споживання [10, с. 82].

Аналіз і оцінка природно-ресурсного потенціалу бальнеологічних курортів є одним із напрямків оцінювання рівня використання рекреаційного потенціалу бальнеологічних курортів, окрім виробничо-економічного, соціально-господарського та інфраструктурного [26, с. 329].

Дослідження природно-ресурсного потенціалу включає оцінку можливості природного рекреаційного ресурсу бальнеологічного курорту для задоволення потреб рекреантів, оцінку рівня чистоти повітря, оцінку рівня озеленення курорту.

Споживання мінеральних вод для лікувального пиття є основним напрямком використання мінеральних вод у санаторно-курортному лікуванні. Необхідність визначення максимальної потреби в мінеральних водах, призначених для лікувального пиття, зумовлена потребою у визначенні можливості споживання запасів мінеральних вод та можливості розвитку курорту.

У табл. 2.20 відображено експлуатаційні запаси мінеральних вод бальнеологічних курортів Львівської області для оцінки можливості природного рекреаційного ресурсу бальнеологічного курорту для задоволення потреб рекреантів.

Бальнеологічні курорти Львівської області мають значний потенціал мінеральних вод, що дає змогу приймати значну кількість рекреантів.

Таблиця 2.20

Запаси мінеральних вод бальнеологічних курортів Львівської області

№ з/п	Бальнеологічний курорт	Добовий об'єм, м ³ /добу	Річний запас, м ³ /рік	Норма споживання на 1 особу, м ³ /люд	Природний потенціал, ліжко-дні/рік	Кількість проведених ліжко-днів упродовж року
1.	Трускавець	25	9125	0,0012	7604167	2350232
2.	Моршин	123,4	45041	0,0012	37534167	727893
3.	Східниця	64,5	23542,5	0,0012	19618750	37599
4.	Великий Любінь	26,5	9672,5	0,0012	8060417	15359
5.	Немирів	570	208050	0,0012	173375000	38060
6.	Шкло	12	4380	0,0012	3650000	44727

У табл. 2.20 відображено оцінку можливості природного рекреаційного ресурсу бальнеологічних курортів Львівської області для задоволення потреб рекреантів.

Таблиця 2.21

Оцінка можливостей рекреаційного ресурсу бальнеологічних курортів Львівської області для задоволення потреб рекреантів

№ з/п	Бальнеологічний курорт	Показник використання потенціалу мінеральних вод курорту
1.	Трускавець	0,31
2.	Моршин	0,02
3.	Східниця	0,002
4.	Великий Любінь	0,002
5.	Немирів	0,0002
6.	Шкло	0,01

Найвищий рівень використання можливостей мінеральних вод спостерігається на курорті Трускавець. Низький рівень використання можливостей природних ресурсів на інших бальнеологічних курортах

пояснюється значними запасами мінеральних вод та слабо розвинутою матеріально-технічною базою, що не дозволяє одночасно приймати велику кількість рекреантів.

Рівень викидів шкідливих речовин в атмосферу стаціонарними джерелами забруднення та автотранспортом впливають на потенціал бальнеологічного курорту з огляду на екологічну безпеку перебування на ній. Цей показник є обернено пропорційним до інтегрального показника використання природно-ресурсного потенціалу бальнеологічного курорту. Адже концентрація об'єктів забруднення навколишнього середовища з перевищенням гранично допустимої концентрації (ГДК) шкідливих речовин виключає частину території з безпечних для здійснення на ній рекреаційної діяльності, тобто зменшує загальну площу території, придатну для рекреації.

Алгоритм оцінювання рівня чистоти повітря бальнеологічних курортів передбачає дослідження динаміки викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище, виявлення концентрації забруднювальних речовин та розрахунок середньої концентрації шкідливих речовин із подальшим оцінюванням рівня чистоти повітря бальнеологічних курортів. Оцінку рівня чистоти повітря на бальнеологічних курортах Львівської області відображено в табл. 2.22.

Таблиця 2.22

Оцінка рівня чистоти повітря на бальнеологічних курортах
Львівської області

№ з/п	Бальнеологічний курорт	Узагальнена оцінка рівня чистоти повітря
1.	Трускавець	0,39
2.	Моршин	0,35
3.	Східниця	0,31
4.	Великий Любінь	0,37
5.	Немирів	0,37
6.	Шкло	0,33

Таким чином, жодна із шкідливих речовин, які забруднюють повітря бальнеологічних курортів, не перевищує ГДК.

Спільною рисою, яка об'єднує всі малі курорти є наявність деяких

екологічних проблем, пов'язаних з побутовою інфраструктурою. Зокрема, те, що немає очисних споруд, провокує забруднення поверхневих водних об'єктів, нерегулярність вивезення твердих побутових відходів – засміченість і утворення стихійних смітників тощо.

Відсоток території, зайнятий зеленими насадженнями, позитивно відбивається на привабливості території та сприяє вибору курорту як місця здійснення рекреаційної діяльності. У табл. 2.23 відображено частку озеленення території бальнеологічних курортів Львівської області.

Таблиця 2.23

Частка озеленення території бальнеологічних курортів
Львівської області

№ з/п	Бальнеологічний курорт	Площа курорту, га	Ліси та інші лісовкриті площі, га	Частка озеленення території, %
1.	Трускавець	820	35	4,3
2.	Моршин	222	73	32,9
3.	Східниця	693	101	14,6
4.	Великий Любін	650	203	31,2
5.	Немирів	9230	5488	59,5
6.	Шкло	2939	1608	54,7

Частка озеленення території більшості бальнеологічних курортів не відповідає нормативному показнику лісистості – 40%. Оцінку рівня озеленення бальнеологічних курортів Львівської області відображено в табл. 2.24.

Таблиця 2.24

Оцінка рівня озеленення бальнеологічних курортів
Львівської області

№ з/п	Бальнеологічний курорт	Показник оцінювання рівня озеленення бальнеологічних курортів
1.	Трускавець	0,11
2.	Моршин	0,82
3.	Східниця	0,37
4.	Великий Любін	0,78
5.	Немирів	1
6.	Шкло	1

Прийнятний рівень озеленення території спостерігається лише на

курортах Немирів та Шкло.

Для розрахунку інтегрального показника рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу використано вагові коефіцієнти відповідного показника, яким присвоєно однакове значення.

Розрахунок інтегрального показника рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу проводиться за формулою

$$I_{nprn} = V_1 \cdot RP + V_2 \cdot CA + V_3 \cdot LS, \quad (2.1)$$

де I_{nprn} – інтегральний показник рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу бальнеологічного курорту; RP – оцінка можливості природного рекреаційного ресурсу бальнеологічного курорту для задоволення потреб рекреантів; CA – оцінка рівня чистоти повітря; LS – оцінка рівня озеленення бальнеологічного курорту;

V_1, V_2, V_3 – вагові коефіцієнти значення можливості природного рекреаційного ресурсу бальнеологічного курорту для задоволення потреб рекреантів, рівня чистоти повітря та рівня озеленення бальнеологічного курорту відповідно.

У табл. 2.25 відображено оцінку освоєння природно-ресурсного потенціалу бальнеологічних курортів Львівської області.

Таблиця 2.25

Оцінка рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу
бальнеологічних курортів Львівської області

№ з/п	Бальнеологічний курорт	Оцінка рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу
1.	Трускавець	0,27
2.	Моршин	0,40
3.	Східниця	0,23
4.	Великий Любінь	0,38
5.	Немирів	0,46
6.	Шкло	0,45

Із проведених розрахунків бачимо, що рівень освоєння природно-ресурсного потенціалу на бальнеологічних курортах Львівської області не перевищує 50%.

Вибір стратегічних напрямків реалізації маркетингу території і

послідовність їх реалізації буде залежати від цілей розвитку території, її рекреаційного потенціалу, можливостей.

Необхідно зауважити, що обраний напрямок реалізації маркетингу не є універсальним алгоритмом, а може коригуватися та мати модифікації залежно від пріоритетів розвитку території. Вибір напрямків реалізації маркетингу території вимагає формування бази показників та виведення інтегральних показників (оцінок).

Реалізація стратегічних дій вимагає визначення операційних цілей і завдань, які сприяють досягненню стратегічної мети забезпечення розвитку території.

Моніторинг і контроль за реалізацією стратегії необхідний для виявлення відхилень у розвитку території з метою коригування [27, с. 145].

Пріоритетом для бальнеологічних курортів є, звичайно, розвиток рекреаційної діяльності як профілювального напрямку господарювання на території. Проте розвиток рекреаційної діяльності тісно пов'язаний з соціально-економічним розвитком курорту. У цьому випадку можна говорити про взаємозалежність між рівнем розвитку рекреаційної діяльності, соціально-економічним розвитком курорту, на які ще мають вплив фактори мезо- та макрооточення.

Отже, на малих курортах Львівщини за наявних значних запасів природних лікувальних ресурсів використовують максимум до 20 % об'ємів, а тому є значний потенціал для оздоровлення більшої кількості відпочивальників. Наприклад, у разі пропорційного збільшення відпочивальників наявних запасів мінеральних вод вистачить для оздоровлення додаткових 180 тис. відпочивальників за рік у Великому Любені, до 23 тис. – у Немирові, до 58 тис. – у Шклі. Вони можуть стати потужними оздоровчими й туристичними осередками за прикладом інших курортів області та забезпечити економічний розвиток як для себе, так і для територіальної громади навколо них. Однак передусім, необхідно налагодити функціонування такого рівня курортної інфраструктури (систем

водопостачання, водовідведення, управління відходами), який би міг забезпечити прийняття більшої кількості відпочивальників. В іншому випадку рекреаційне навантаження лише погіршуватиме умови лікування і ставитиме під загрозу якість наявних бальнеологічних ресурсів.

2. 5. Державне регулювання інвестицій у туристично-рекреаційній сфері України

Беззаперечне місце в сучасному розвитку туристично-рекреаційної галузі України займає процес інвестування. Однак, враховуючи специфіку побудови економічних відносин в державі, інвестиційна діяльність не може здійснюватися без участі держави. Остання в даному процесі виступає дwoюко: як в ролі інвестора, так і в ролі “арбітра” даних процесів. Внаслідок виконання таких, доволі суперечливих функцій, у процесі інвестування в туристично-рекреаційну галузь, виникає потреба в оцінці державного регулювання інвестицій туристично-рекреаційної галузі.

Таблиця 2.26

Заклади санаторно-курортної сфери України за період 2014-2019 рр.

№ з/п	Показники	Роки					Зміна 2014 до 2019 у:	
		2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	Абс.	%
1.	Санаторії	471	465	460	456	453	-18	-3,8
2.	у тому числі дитячі	171	171	171	168	167	-4	-2,3
3.	Пансіонати з лікуванням	52	53	53	54	55	3	5,8
4.	Санаторії-профілакторії	269	262	252	234	224	-45	-16,7
5.	Будинки і пансіонати відпочинку	302	302	296	290	280	-22	-7,3
6.	Бази та інші заклади відпочинку	1969	1950	1940	1948	1979	10	0,5
7.	Заклади 1–2 денного перебування	47	41	40	29	21	-26	-55,3
8.	Всього закладів	3110	3073	3041	3011	3012	-98	-3,2

Загалом джерела формування інвестиційних ресурсів в туристичній та туристично-рекреаційній галузях є різноманітними – власні засоби, позикові кошти, цільове бюджетне фінансування тощо.

Зменшення потоків оздоровлених пояснюється настанням фінансової кризи, внаслідок якої:

- по-перше, зменшилися доходи населення, внаслідок чого воно стало неспроможним самотійно придбати путівку;
- по-друге, різко зменшилося державне фінансування соціально-лікувальних путівок Фондом соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності для застрахованих осіб а також Міністерством соціальної політики України;
- по-третє, зросла вартість путівок у санаторно-курортних закладах.

Внаслідок названих вище причин, за аналізований період відмічається зменшення середньої кількості оздоровлених у санаторно-курортних закладах (табл. 2.27), тобто відбувається поступове зменшення завантаженості цих закладів.

Таблиця 2.27

Кількість оздоровлених у санаторно-курортних закладах, тис. осіб

Показники	Сезон					Зміна 2019 р. до 2014 р. у:	
	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	Абс.	%
У санаторіях	1419	1527	1330	1198	1278	-141	-9,9
у тому числі дитячих	274	284	247	223	338	64	23,4
У пансіонати з лікуванням	131	144	119	116	99	-32	-24,4
У санаторіях-профілакторіях	236	232	211	198	193	-43	-18,2
У будинках і пансіонатах відпочинку	410	382	318	338	325	-85	-20,7
У базах та інших закладах відпочинку	1273	1287	1130	1126	1038	-235	-18,5
У закладах 1–2 денного перебування	17	20	14	11	9	-8	-47,1
Всього	3486	3592	3122	2987	2942	-544	-15,6

Різке падіння купівельної спроможності гривні призвело водночас і до зростання собівартості послуг санаторно-курортних закладів. Для повноти оцінки тенденцій розвитку туристично- рекреаційної галузі України необхідно оцінити участь держави як суб'єкта економічних відносин даної галузі.

Таблиця 2.28

Середня кількість оздоровлених у закладах санаторно-курортної сфери
України, тис. осіб

Показники	Сезон					Зміна 2019 р. до 2014 р. у:	
						Абс.	%
У санаторіях	3,01	3,28	2,89	2,63	2,82	-0,19	-6,4
у тому числі дитячих	1,60	1,66	1,44	1,33	2,02	0,42	26,3
У пансіонати з лікуванням	2,52	2,72	2,25	2,15	1,80	-0,72	-28,5
У санаторіях-профілакторіях	0,88	0,89	0,84	0,85	0,86	-0,02	-1,8
У будинках і пансіонатах відпочинку	1,36	1,26	1,07	1,17	1,16	-0,2	-14,5
У базах та інших закладах відпочинку	0,65	0,66	0,58	0,58	0,52	-0,12	-18,9
У закладах 1–2 денного перебування	0,36	0,49	0,35	0,38	0,43	0,07	18,5
Всього по Україні	1,12	1,17	1,03	0,99	0,98	-0,14	-12,9

Збалансований розвиток рекреаційних територій є визначальною складовою підвищення рівня їх інвестиційної привабливості. Так, стагнація показників економічного розвитку туристично-рекреаційної галузі загострила проблему інвестицій як джерела розширеного відтворення. Капітальні інвестиції в рекреаційну галузь впродовж скоротилися майже на третину.

З метою підвищення інвестиційних потоків у розвиток рекреаційних територій конкретного регіону слід сформувавши та активізувати додатковий інструментарій, який стимулюватиме розвиток інвестиційної діяльності у цій сфері.

Участь держави в інвестиційному процесі санаторно-курортної сфери є вкрай низькою. Так, лише 6,5% інвестицій даної сфери становлять державні інвестиції.

Наведені вище дано дозволяють дійти висновку, що: у державній формі власності знаходиться відносно невелика частина об'єктів готельної сфери; участь держави у розвитку даної сфери є мінімальною; обмеженість ресурсів держави призводить до втрати конкурентоздатності на користь приватних структур; інвестиційний процес даної сфери визначають фінансові можливості підприємств приватної форми власності. Однак, недооцінювати державну участь у розвитку туристично-рекреаційної сфери не слід. Адже у Державних бюджетах 2014-2019 років виділено кошти для розвитку туристично-рекреаційної галузі – це статті згідно бюджетної класифікації “0472 – туризм та готельне господарство” та “0734 – санаторно-курортні заклади” (табл. 2.29).

Таблиця 2.29

Сума коштів Зведеного бюджету України, спрямовані у туристично-рекреаційну галузь у 2015-2019 роках в розрізі бюджетів, млн. грн.

Статті бюджетної класифікації	Роки					Зміна 2019 до 2015 у:	
	2015	2016	2017	2018	2019	Абс.	%
0734 – санаторно-курортні заклади							
З держбюджету	643,43	830,17	753,29	956,36	999,32	355,89	55,3
З місцевих бюджетів	349,12	444,08	470,80	563,72	561,13	212,02	60,7
Зі зведеного бюджету	992,55	1274,25	1224,09	1520,08	1560,46	567,91	57,2
0472 – туризм та готельне господарство							
З держбюджету	17,89	13,97	4,43	10,67	1,00	-16,89	-94,4
З місцевих бюджетів	0,84	0,94	0,40	0,21	0,26	-0,58	-68,9
Зі зведеного бюджету	18,73	14,91	4,83	10,88	1,26	-17,47	-93,3
Всього в туристично-рекреаційну галузь							
З держбюджету	661,32	844,14	757,72	967,03	1000,32	339,01	51,3
З місцевих бюджетів	349,96	445,02	471,20	563,93	561,39	211,44	60,4
Зі зведеного бюджету	1011,27	1289,16	1228,92	1530,95	1561,72	550,44	54,4

Слід зазначити, що статті “0734” та “0472” бюджетної класифікації в аналізованому періоді жодного разу не були профінансовані на 100%. Так, наприклад, видатки на туризм і готельне господарство виконані тільки на 48,4%, а на санаторно-курортну діяльність – на 95,4%.

Окремої уваги заслуговує аналіз інвестицій у туристично-рекреаційну сферу спеціальних (вільних) економічних зон (В(С)ЕЗ) та територій пріоритетного розвитку (ТПР) в Україні. З моменту введення в дію Закону України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” .

Таблиця 2.30

Інвестиції в туристично-рекреаційну галузь СЕЗ та ТПР
зі спеціальним режимом інвестування в Україні у 2017-2019 рр.

№	Показники	Передбачено інвестицій, тис. грн.	Інвестиції за весь період, тис. грн.	% до їх показників	Надходження інвестицій, тис. грн.		
					2017 рік	2018 рік	2019 року
1	У діяльність готелів та ресторанів	548909,4	213267	38,9	487,6	3060,5	279,2
2	Санаторно-курортну галузь	168029	288483	171,7	830	20929,4	4675,7
	З них у:						
2.1	СЕЗ “Курортполіс Трускавець”	45571,5	107691	236,3	-	-	-
2.2	СЕЗ “Яворів”	44468,5	14179,4	31,9	485	535,4	1061,0
2.3	ТПР зі СРІ у Закарпатській області	77989	166612	213,6	345	20394,0	3614,7
3	Всього у туристично-рекреаційну галузь	716938,4	501749	70,0	1317,6	23989,9	4954,9
4	Всього в СЕЗ та ТПР	10612241,6	8461249	79,7	1090811	1041721,	194745,5
5	Частка інвестиційних проектів у туристично-рекреаційну галузь до інвестицій у СЕЗ та ТПР, %	6,8	5,9	-	0,1	2,3	2,5

Ознакою регіональної інвестиційної політики в рекреаційній сфері є еластичність та розмаїття інструментів підтримки інвестиційних проектів. Так, на стадії зародження ідеї та формування інвестиційної пропозиції інструментом підтримки виступатиме організаційно-інформаційне забезпечення проекту.

На наступній стадії реалізації проекту мають надаватися державні гарантії (на рівні великих підприємств) та субвенції на відшкодування відсотків за кредитами (на рівні малих та середніх підприємств).

Характерною особливістю такої інвестиційної політики виступає відсутність явних пріоритетів при інвестуванні в рекреаційну сферу.

Таблиця 2.31

Прямі іноземні інвестиції в туристично-рекреаційну галузь України
у 2015-2019 роках

№	Показники	Станом на кінець року					Зміна 2019 р. до 2015 р.	
		2015	2016	2017	2018	2019	Абс	%
1	Загальна сума ПІІ у готельну сферу, млн. дол. США	428,8	413,5	444,8	450,2	463,7	34,9	8,1
2	Приріс(+), зменшення(-) ПІІ у готельну сферу за період, млн. дол. США	54,3	-15,3	31,3	5,4	13,5	-	-
3	Загальна сума ПІІ у санаторно-курортну галузь, млн. дол. США	190,4	123,5	121	132,1	134,4	-56	-29,4
4	Приріс(+), зменшення (-) ПІІ у санаторно-курортну галузь за період, млн. дол. США	11,5	-66,9	-2,5	11,1	2,3	-	-
5	Всього ПІІ у туристично-рекреаційну галузь	619,2	537	565,8	582,3	598,1	-21,1	-3,4
6	Загальна сума ПІІ в Україну, млн.дол.США	29542,7	35616,4	40053	44806	49362,3	19819,6	67,1
7	Приріс(+), зменшення (-) інвестицій в економіку України за період, млн. дол. США	7935,4	6073,7	4436,6	4753	4556,3	-	-

Державне регулювання інвестиціями потребує включання прямих методів впливу на об'єкти державної власності через проекти, бюджети та програми та, з іншого боку, створювання привабливих умов для залучення інвестицій, ефективного їх використання, створення сприятливого інвестиційного клімату для сталого розвитку та збереження та охорони, використання природних рекреаційно-туристичних ресурсів, оздоровлення довкілля, ефективного поєднання функцій природокористування та охорони

природи, забезпечення норм екологічної безпеки, запобігання руйнації природного середовища, унікальних рекреаційних регіонів

Під концептуальними основами державного регулювання інвестицій в рекреаційнотуристичному природокористуванні на основі ідей та принципів сталого розвитку розуміється система сучасних уявлень, провідна ідея, яка визначає єдиний, загальний задум ефективного використання природних рекреаційно-туристичних ресурсів та довкілля, рекреаційних територій.

Таблиця 2.32

Склад та структура ПШ у туристично-рекреаційну галузь України
у 2015-2019 роках

№ з/п	Показники	Роки					Зміна 2019 р. до 2015 р.
		2015	2016	2017	2018	2019	
1.	Частка ПШ готельної сфери у ПШ туристично-рекреаційної галузі, %	69,25	77,00	78,61	77,31	77,53	8,28
2.	Частка ПШ санаторно-курортної сфери у ПШ туристично-рекреаційної галузі, %	30,75	23,00	21,39	22,69	22,47	-8,28
3.	Частка ПШ готельної сфери у ПШ України, %	1,45	1,16	1,11	1,00	0,94	-0,51
4.	Частка ПШ санаторно-курортної сфери у ПШ України, %	0,64	0,35	0,30	0,29	0,27	-0,37
5.	Частка ПШ туристично-рекреаційної галузі до ПШ в Україну, %	2,10	1,51	1,41	1,30	1,21	-0,88

У цілому, комплексне та системне освоєння рекреаційної території реалізується на основі містобудівного та інвестиційного проектів розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури визначеного регіону.

При цьому, розвиток території в межах системного освоєння визначеної рекреаційної зони ґрунтується на системній забудові в структурі однієї концепції, враховуючи обрану туристично-рекреаційну спеціалізацію на базі оцінювання рекреаційного потенціалу та інвестиційного клімату.

Існуючий нині стан рекреаційного комплексу в Україні та врахування світових тенденцій щодо формування концепції сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери за умови [41].

Черговим етапом є запровадження нових сервісів та вихід на проектну потужність об'єкта рекреації, де в якості інструменту може виступати звільнення від усіх видів платежів у бюджетній площині. Остання стадія виходу на світовий рівень та розширення ринків збуту рекреаційних послуг передбачатиме надання субвенцій інвестору [41].

Отже, в нашому розумінні основними складовими теоретичних засад державного регулювання інвестицій в рекреаційно-туристичному природокористуванні є описом мети, принципів, передумов та основних напрямів, які містять сукупність методів, форм та інструментів впливу на інвестиційний розвиток рекреаційно-туристичного природокористування з використанням та адаптацією зарубіжного досвіду [66, с. 264].

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок про низьку участь держави у розвитку туристично-рекреаційної галузі України і водночас про необхідність посилення участі останньої як у ролі інвестора, так і в ролі регулятора процесів інвестування в туристично-рекреаційній галузі.

Таким чином, першочерговою умовою підвищення рівня інвестиційної привабливості рекреаційних територій має бути взаємоузгодження регіональної інвестиційної політики розвитку цих територій із інвестиційним розвитком регіону в цілому.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БАЛЬНЕОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

3.1. Реалізація стратегічних напрямків розвитку бальнеологічних курортів України

Реалізація стратегічних напрямків розвитку бальнеологічного курорту залежить від вихідних умов, сформованих у трикутник «можливості курорту (рекреаційний потенціал) – бажання (потреби) рекреантів – екологічні і технічні обмеження» (рис. 3.1). На відміну від маркетингу товарів, який застосовується на мікрорівні, на мезорівні, де товаром є територія, пріоритети в трикутнику розставлятися не можуть. Вони повинні братися до уваги, щоб якнайкраще освоїти рекреаційний потенціал курорту з метою якомога повнішого задоволення потреб споживачів, виходячи з екологічних обмежень.

Рис. 3.1. Вихідні умови реалізації стратегічних напрямків розвитку бальнеологічного курорту

Маркетингова стратегія із забезпечення розвитку бальнеологічного курорту визначає напрямки дій для приведення можливості курорту у відповідність до реальної ринкової ситуації для досягнення поставленої мети. Маркетингова стратегія із забезпечення розвитку бальнеологічного курорту є

складовою частиною регіональної політики. Регіональна маркетингова політика спрямована на створення сприятливих умов природокористування та ресурсокористування, пошук потенційних споживачів, просування території на міжнародному рекреаційно-туристичному ринку [26, с. 327].

Метою маркетингової стратегії із забезпечення розвитку бальнеологічних курортів є досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного стану бальнеологічного курорту через підвищення соціально-економічних показників розвитку курорту та покращення екологічного стану навколишнього природного середовища.

Досягнення мети стратегічного розвитку бальнеологічних курортів передбачає досягнення таких цілей, які узагальнені на основі проаналізованої інформації щодо рівня освоєння рекреаційного потенціалу бальнеологічних курортів:

- підвищення ефективності системи управління бальнеологічним курортом;
- розвитку інфраструктури бальнеологічного курорту;
- охорони навколишнього середовища;
- формування позитивного іміджу курорту;
- підвищення конкурентоспроможності курорту;
- формування рекреаційного кластера.

Система управління бальнеологічним курортом передбачає управління природокористуванням, взаємозв'язками між підприємствами різних видів економічної діяльності, потоками рекреантів, охороною довкілля. У цій системі управління прийняття рішень повинно відбуватись із врахуванням стану та факторів впливу інших підсистем. Виходячи з того, що кожна стратегічна мета підпорядкована загальній меті маркетингової стратегії, управління бальнеологічним курортом повинно ґрунтуватися на маркетинговій концепції, що дозволить підвищити ефективність управління всієї системи [57, с. 84].

Для оцінки природно-ресурсного потенціалу бальнеологічного курорту

доцільно визначати коефіцієнт сприятливих для рекреаційної діяльності днів для можливості виявлення сезонних коливань та активізації маркетингових заходів. Для бальнеологічних курортів коефіцієнт сприятливих днів становитиме 1, оскільки рекреаційна діяльність на бальнеологічному курорті може здійснюватися впродовж року, так як сезонних коливань не спостерігається [27, с. 145].

З метою ідентифікації напрямів реалізації маркетингової стратегії розвитку бальнеологічних курортів необхідне комплексне оцінювання рекреаційного потенціалу бальнеологічних курортів, яке включає оцінювання рівня освоєння виробничо-економічного, соціально-господарського та інфраструктурного потенціалу, що дасть змогу підійти до вибору пріоритетного напрямку реалізації маркетингової стратегії із забезпечення розвитку бальнеологічного курорту. Таким чином, наступним етапом комплексного оцінювання рекреаційного потенціалу бальнеологічних курортів є оцінювання рівня його освоєння за показниками виробничо-економічного, соціально- господарського та інфраструктурного потенціалу

3.2. Планування економіко-екологічного розвитку рекреаційних територій

Для покращення бальнеологічного потенціалу України можна використати Концепцію розвитку рекреаційних територій, яка містить: основні напрями розміщення ТРК з урахуванням диференційованого розвитку регіону; основні напрями рекреаційної спеціалізації адміністративних районів і деяких районних рекреаційних комплексів; основні напрями розміщення об'єктів капітального будівництва рекреаційного значення і довгострокові плани розвитку рекреаційних послуг, реалізація яких висуває відносно високі вимоги до регіональних умов та повинна здійснюватися на основі ринкових напрямів розвитку [99, с. 136].

Розробка довгострокової Концепції розміщення виробництва рекреаційних послуг має декілька етапів – від розробки аналітико-прогнозних основ (з урахуванням декількох варіантів) до орієнтувань, що передують розробці наступного планового документа. В процесі планування повинно забезпечуватися безперервне і комплексне поєднання центрального координуючого, галузевого і регіонального планування розміщення ТРК.

Економіко-екологічне преференційне прогнозування розвитку рекреаційних територій повинно мати соціально-економічну оцінку стану рекреаційних ресурсів і розробку на її основі системи заходів щодо повного запобігання або максимального пом'якшення негативної дії ТРК на природне довкілля з урахуванням змін природно-ресурсного потенціалу і потреб у природних ресурсах [45, с. 81].

Однією з основ економіко-екологічного преференційного прогнозування пропонується уточнення Концепції переходу на модель стійкого розвитку, у якій необхідно конкретизувати задачі, напрями і умови переходу до стійкого розвитку, а також критерії ухвалення рішення і показники такого розвитку. Ці ключові позиції Програмного документа можуть бути орієнтирами при формуванні цільових функцій програм.

Планування розвитку рекреаційних територій – невід'ємна складова частина управління розвитком регіону, в тому числі за допомогою економіко-екологічного планування (рис. 3.2).

Вплив структури ТРК на сукупну територіальну структуру громадського відтворення і зворотну її дію на розвиток сфер і галузей виробництва рекреаційних послуг потребують визначення довгострокових цілей і шляхів інтенсивного використання можливостей розміщення рекреаційних послуг. При цьому необхідно вирішити протиріччя між зростаючою динамікою виробництва рекреаційних послуг і рішеннями з розміщення рекреаційних комплексів, що розробляються на тривалу перспективу.

Для розв'язання цих задач як інструмент центрального планування має бути прийнята запропонована Концепція розвитку рекреаційних територій, що

є основною складовою частиною Генеральної схеми розміщення ТРК (довгострокової концепції) і має головні задачі розвитку.

Рис. 3.2. Інституційна структура управління економіко-екологічним розвитком рекреаційних територій

Ця Генеральна схема розміщення ТРК повинна містити:

1. Основні напрями розміщення ТРК з урахуванням диференційованого розвитку регіону. Це стосується інтенсифікації і подальшого формування сфер регіональної економіки, враховуючи орієнтування для галузевих рекреаційних систем. При цьому може йтися як про ланцюжки і системи виробництва рекреаційних послуг особливо тісно взаємопов'язаних рекреаційних галузей або груп підприємств, так і про окремі галузі.

2. Основні напрями рекреаційної спеціалізації адміністративних районів і деяких районних рекреаційних комплексів. Це стосується формування і подальшого розвитку регіональних рекреаційних структур у територіально-адміністративних утвореннях, а також раціонального використання рекреаційних ресурсів у районах, враховуючи зменшення ступеня їх деградації.

3. Основні напрями розміщення об'єктів капітального будівництва рекреаційного значення і довгострокові плани розвитку рекреаційних послуг, реалізація яких висуває відносно високі вимоги до регіональних умов. Для цього варто передбачати вжиття відповідних економіко-екологічних заходів, наприклад, цілеспрямовану реалізацію структури рекреації, що склалася, а також економію природних ресурсів.

4. Ці основні напрями, пов'язані з рекреацією, відповідають іншим задачам регіональної концепції розміщення ТРК. Особливо важливо передбачити довгострокові пропорції використання трудових ресурсів в умовах безробіття, будівельних потужностей за сферами виробництва рекреаційних послуг і адміністративно-територіальних утвореннях, а також формування взаємозв'язків розміщення ТРК і розвитку структури виробництва рекреаційних послуг.

Визначена структурна схема економіко-екологічного механізму розвитку ТРК, яка складена з урахуванням вимог комплексу наук про рекреацію і рекреаційне обслуговування громадян (рис. 3.3). Дослідження показують, що механізм економіко-екологічного розвитку на рівні галузі в цілому має три елементи рекреації: організацію, управління, економіку.

В окремий блок досліджень запропоновано виділяти рекреаційну політику держави і регіонів, що має механізм реалізації рекреаційної політики, рекреаційну стратегію і тактику. Виходячи з мети, задач даної стратегії пропонується розробити систему заходів щодо її реалізації, яка може передбачати:

нормативно-правову сферу діяльності;

організацію рекреаційної діяльності та управління економіко-екологічним розвитком рекреаційних територій;
 сприяння розвитку матеріальної бази рекреації;
 рекламно-інформаційне забезпечення просування вітчизняного рекреаційного продукту на внутрішньому і зовнішньому ринках;
 кадрове забезпечення розвитку рекреації.

Рис. 3.3. Структурна схема економіко-екологічного механізму розвитку територіально-рекреаційних комплексів

Фінансове регулювання розвитку ТРК має бути спрямоване не лише і не стільки на нарощування його пропускних здібностей, але й на значне поліпшення якості обслуговування, вдосконалення інфраструктури і забезпечення інших заходів зі створення умов для цивілізованого відпочинку. Також пропонується передбачити багатоступінчасту систему умов розміщення і лікування, що передбачає різні рівні сервісу і комфорту, у т. ч. і VIP-обслуговування. Підвищення рівня обслуговування, відповідного сучасним стандартам, дозволить збільшити приплив рекреантів, які потребують лікування і відпочинку, що благотворно позначиться на економіці, надходженні грошових коштів у різні рівні бюджету [45, с. 81].

У рамках фінансового механізму регулювання розвитку ТРК одним з важливих аспектів є фінансування маркетингових заходів, рекламно-інформаційного забезпечення, у т. ч.:

підготовка і видання базового пакету інформаційно-реklamних матеріалів про можливості рекреаційного ринку;

участь в організації і проведенні найбільших міжнародних і вітчизняних виставок з реалізації рекреаційного продукту;

створення інформаційних банків цих курортних, туристських засобів розміщення, фірм, турів, маршрутів;

проведення рекламних кампаній у вітчизняній і зарубіжній пресі з метою формування образу регіону як території, сприятливої для рекреації, туризму.

Реальна підтримка інвесторів у вказаних вище формах може здійснюватися на основі спеціально розробленого, що підлягає до прийняття законодавства.

Запропоновано методичні підходи оцінки ефективності управління землями природних територій, що особливо охороняються. Загальний ефект управління землями ТРК (економічний, екологічний, соціальний) визначається як сума ефекту від прямого використання, непрямого використання, існування ТРК і інформаційного забезпечення землекористування:

$$E_{\text{уоопт}} = E_{\text{прям}} + E_{\text{опос}} + E_{\text{існ}} + E_{\text{інф}}, \quad (3.1)$$

де $E_{\text{прям}}$ – ефект від прямого використання території ТРК,

$E_{\text{опос}}$ – ефект від опосередкованого використання території ТРК,

$E_{\text{існ}}$ – ефект існування ТРК;

$E_{\text{інф}}$ – ефект інформаційного забезпечення управління землями ТРК.

Ефект від прямого використання ТРК можна визначити як суму наступних ефектів:

рекреаційного використання території;

використання продукції природних ресурсів (грязей, джерел тощо);

продукції “стійкого” полювання (без збитку для відтворення популяцій тваринного світу);

продукції “стійкого” рибальства;

побічної продукції лісу (грибів, ягід, горіхів).

При визначенні ефекту пропонується враховувати витрати на устаткування, послуги та інші транспортні витрати, а також на охорону ТРК.

Розрахунок еколого-економічного збитку від забруднення ТРК, що є інтегральною узагальнювальною оцінкою негативних наслідків проведення господарської діяльності, пропонується здійснювати як грошовий (вартісний) вираз усіх видів негативних наслідків забруднення природного довкілля, обумовлених певним видом діяльності.

Відновлення лісового середовища потребує не менше 70 років. Загальний економічний збиток від втрати лісів за період, необхідний для відновлення лісового середовища, становить до 1,7 млрд дол.

3. 3. Удосконалення маркетингового інструментарія забезпечення конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного комплексу

З огляду на те, що конкурентоспроможність підприємств санаторно-курортного комплексу формується під дією різних чинників, в роботі досліджено й розроблено модель впливу чинників зовнішнього середовища на конкурентоспроможність і якість обслуговування підприємства санаторно-курортного комплексу [44, с. 85].

На рівень конкурентоспроможності й якість обслуговування впливають фактори зовнішнього та внутрішнього середовища; суб’єктивні та об’єктивні; за наслідками факторних впливів вони розрізняються на позитивні і негативні; за часом впливу – статичні й динамічні; а також виявляються на всіх стадіях життєвого циклу санаторно-курортної послуги: проектування, виробництво, перевірка, коректування. Наряду з загальними чинниками, що впливають на

конкурентоспроможність санаторно-курортної установи, досліджено специфічні, серед них: природно-лікувальні фактори, кліматичні умови, територіальна приналежність, сезонність, попит на тривалість відпочинку, рівень захворюваності в країні [51, с. 254].

На шляху до сутнісного визначення теоретико-методичних основ забезпечення конкурентоспроможності підприємства аналізуються положення провідних концепцій конкурентоспроможності. На підставі проведення структурного аналізу та узагальнення теоретичних положень у працях вітчизняних і зарубіжних учених, беручі за основоположну маркетингову концепцію, визначено умови формування конкурентоспроможності: наявність власного мотиву до діяльності, очікування позитивних результатів для суспільства, здатність протистояти суперникам.

Термін «конкурентоспроможність підприємства» визначено як здатність підприємства запропонувати на ринок продукт високого рівня якості, який досягається за рахунок плідного управління ресурсами, маркетингової діяльності, стратегії активізації інноваційної діяльності та може забезпечити економічну ефективність й (або) позитивні соціальний та екологічний ефекти.

У процесі аналізу зовнішніх чинників конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного комплексу України, визначено, що у результаті зміни системи правовідносин власності у середині галузі, наряду з появою можливостей, притаманних ринковій економіці: право підприємств більш гнучко реагувати на потреби споживачів, самостійно приймати рішення; створення умов для в'їзного туризму; формування ринкового цінового механізму регулювання попиту та пропозиції; поширення альтернатив споживчого вибору тощо. Водночас, спостерігаються й негативні тенденції, які характеризуються зниженням якості санаторно-курортних послуг, відсутністю належного контролю за використанням природних ресурсів, зниженням потенціалу матеріально-технічної бази [99, с. 136].

Огляд наукових праць, присвячених аналізу конкуренції на рекреаційному ринку, свідчить про явну недостатню увагу до дослідження

поведінки попиту, у той час як діяльність підприємств цієї сфери безпосередньо залежить від прогнозу попиту. Показник попиту є одним із важливіших соціально-економічних показників, що характеризує ступінь досягнення цілей підприємства, зміна якого викликає зміну параметрів частки ринку, розміру виручки, а також дозволяє досить змістовно визначити ступінь задоволеності споживачів і рівень конкурентоспроможності процесів надання послуги й ефекту післядії [41, с. 113].

Аналіз попиту в динаміці на послуги підприємств санаторно-курортного комплексу України дозволив визначити наступні тенденції:

1) ріст попиту на послуги санаторного лікування (іноземний попит збільшується на 43,13%, вітчизняних туристів – на 25,6%);

2) збільшення чисельності іноземних відпочиваючих (така тенденція обумовлює необхідність вивчати вимоги іноземних споживачів і запроваджувати світові стандарти в санаторно-курортних установах України);

3) збільшення кількості поїздок в Україну з діловою і службовою метою (показує потребу опрацювання даного сегменту ринку, для підвищення рівня завантаження курортних підприємств в період міжсезоння;

4) збільшення кількості цілорічних ліжок, а також кількості відпочиваючих у період міжсезоння;

5) збільшення кількості оздоровлених протягом тривалого часу переважно в санаторіях і пансіонатах.

Конкуренція серед підприємств санаторно-курортного комплексу спричиняє значну диференціацію пропозиції санаторно-курортних послуг щодо спектру їх складових, рівня якості й ціни. Така ситуація зумовила необхідність дослідити чинники, які більшою мірою впливають на попит.

Для оцінки попиту на послуги конкретного підприємства сфери сервісу використовується коефіцієнт завантаження. В основі коефіцієнту завантаження підприємства, яке пропонує послуги розміщення, лежить відношення числа фактично заповнених номерів до показника місткості. В силу особливостей організації курортної діяльності має місце фактор

сезонності, тому коефіцієнт завантаження (G) пропонується розраховувати за формулою:

$$G = \frac{D_n}{(M_{\max 1} \times z_1 + M_{\max 2} \times z_2)}, \quad (3.2)$$

де D_n - кількість фактично-проведених ліжко-днів у санаторно-курортній установі за період;

$M_{\max 1}, M_{\max 2}$ - місткість підприємства в період курортного сезону і міжсезоння відповідно, ліжко-днів;

z_1, z_2 - кількість днів у період курортного сезону і міжсезоння відповідно.

Запропонована методика чутливості попиту ґрунтується на вивченні реагування попиту на чинники конкурентоспроможності санаторно-курортних закладів: якість, ціну, територіальне розміщення, знижки тощо. Використовуючи показники завантаження та інтегровані показники якості й ціні по кожному підприємству досліджено, як формується попит на даних підприємствах за допомогою економіко-математичної моделі:

$$y_i = mx_i + b, \quad (3.3)$$

де m - кут нахилу (коефіцієнт чутливості);

b - координата перетинання осі ординат.

$$\left. \begin{aligned} \sum_{i=1}^n y_i x_i &= m \sum_{i=1}^n x_i^2 + b \sum_{i=1}^n x_i \\ \sum_{i=1}^n y_i &= a \sum_{i=1}^n x_i + nb \end{aligned} \right\} \quad (3.4)$$

де y_i - коефіцієнт завантаження i -го санаторно-курортного підприємства;

x_i - порядковий номер i -го санаторно-курортного підприємства у процедурі ранжування щодо чинника, що досліджується.

Показник чутливості попиту до конкретного чинника визначається за формулою:

$$F_i = n(m_i + 1) \quad (3.5)$$

Проаналізовано діяльність підприємств, які пропонують на ринок санаторно-курортні послуги. Результати розрахунків показників чутливості попиту до досліджуваних факторів конкурентоспроможності наведені у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Характеристика залежності попиту на санаторно-курортні послуги підприємств від факторів різної дії

Фактори		m_i	Показник чутливості:	
			позначення	Значення
Інтегрований показник якості		0,9646	F_Q	55,0088
Диференційовані показники якості послуги	Компетентність персоналу	0,6204	F_{Q5}	45,3712
	Лікування	0,6101	F_{Q3}	45,0968
	Дозвілля/розваги	0,4457	F_{Q4}	40,4796
	Швидкість обслуговування	0,4255	F_{Q6}	39,914
	Пляж	0,3785	F_{Q8}	28,3785
	Спортивно-оздоровчі умови	0,3464	F_{Q7}	28,3464
	Умови проживання	0,1387	F_{Q1}	28,1387
	Якість харчування	-0,1568	F_{Q2}	23,6096
	Благоустрій території	-0,2428	F_{Q9}	21,2016
	Санітарний стан	-0,3679	F_{Q10}	17,6988
Вартість путівки		0,6047	F_P	28,6047
Відстань до моря		0,4598	F_W	28,4598

Враховуючи сучасний стан функціонування підприємств санаторно-курортного комплексу в контексті перспективної політики соціально-економічного розвитку санаторно-курортного комплексу України, потрібно дотримуватися наступних основних принципів: 1) відповідність потребам населення; 2) екологічна безпека рекреаційного освоєння території; 3) економічна доцільність, що передбачає прибутковість діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу і економічну вигоду для регіону. З метою встановлення рівноваги перерахованих вимог запропоновано трьохрівневу модель забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного санаторно-курортного продукту, яка передбачає злагоджені дії на рівнях держави, галузі й окремого підприємства (рис. 3.4).

Об'єкт управління		РІВЕНЬ	Представники рівнів (суб'єкти управління)	Функції та інструменти	Результат	
Галузь	Підприємство	Продукт	<i>Держава</i>	Державні органи керування курортною галуззю	<ul style="list-style-type: none"> - заохочення потенційних інвесторів - податкова політика - інформаційна підтримка галузі - проведення ліцензування і сертифікації - підготовка кадрів для галузі - екологічне регулювання - розвиток інфраструктури - налагодження міжнародних зв'язків 	КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ держави, галузі, підприємства
			<i>Галузь</i>	Різні форми об'єднання організацій, підприємств інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> - співробітництво у напрямі просування продукту - інноваційні дослідження, розробки і запровадження - організація навчання працівників - обмін досвідом 	
			<i>Підприємств</i>	Керівництво і всі підрозділи підприємства	<ul style="list-style-type: none"> - ефективне управління ресурсами - маркетинг - планування - мотивація - контроль - інвестування 	

Рис. 3.4. Механізм забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного санаторно-курортного продукту

На рівні підприємства необхідним є застосування організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства із погляду сучасної теорії менеджменту на базі системного підходу. Виділено складові частини системи на підсистеми (елементи системи), досліджуються їх компоненти, зв'язки і відносини між підсистемами. Елементами механізму виступають: суб'єкт як рушійна сила, що з визначеною метою запускає в дію даний механізм; цілі як заплановані бажані результати дії механізму; методи як інструментарій, способи й технології процесів досягнення поставленої мети; засоби як сукупність видів і джерел ресурсів, що використовуються для досягнення цілей; об'єкти, як господарське середовище та економічні явища.

Мета запровадження механізму у практику – об'єднання процесів керування, функцій й заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства в єдину систему цілеспрямованих управлінських впливів. У

запропонованому механізмі дії щодо зовнішнього середовища полягають у наступному: моніторинг чинників зовнішнього середовища, їхнього впливу й ступеня чутливості до них; трансформація отриманої інформації про ризики, вимоги й можливості в локальні та глобальні цілі підприємства, досягнення яких виражено виявом позитивних ефектів, в тому числі й на зовнішнє середовище; запровадження механізму у дію; системна оцінка ефектів й вдосконалення процесів.

Проаналізовано маркетингові заходи, які запроваджені у комерційну діяльність санаторно-курортних підприємств й встановлено, що на практиці підприємства використовують лише окремі розрізнені функції маркетингу, слабо організовано співпрацю з туристичними компаніями, реклама запроваджується недостатньо активно. Визначено, що для ефективного маркетингу важливо комплексне застосування його окремих складових елементів, підпорядкованих єдиній меті - гармонізації інтересів виробника й споживача шляхом комплексних зусиль по виробництву, реалізації й просуванню санаторно-курортного продукту [35, 109].

Система маркетингу підприємства санаторно-курортного комплексу повинна базуватися на наступних принципах:

- 1) використання інструментарію, характерного для маркетингу послуг;
- 2) врахування взаємодії споживача з оточенням надання послуги;
- 3) партнерські відносини між споживачем і підприємством, що надає послугу.

Аргументовано, що у процесі управління конкурентоспроможністю підприємства завдання кількісної оцінки її рівня найбільш повно задовольняє бенчмаркінг, який являє собою систематичну діяльність, спрямовану на аналіз характеристик підприємства та їх зіставлення з характеристиками підприємства-лідера у галузі, дослідження специфічних продуктів, що дає можливість покращення виробничих процесів або адміністративних методів на прикладі розвитку конкурентів. На першому етапі бенчмаркінгу пропонується проводити аналіз конкурентоспроможності по соціальному,

економічному та екологічному параметрам. Другий етап передбачає перейняття досвіду – розробку й впровадження методів управління і технологій, які можуть імітуватися у процесі господарської діяльності, а також моніторинг установлених оціночних показників результатів роботи підприємства санаторно-курортного комплексу.

Рекламна діяльність дозволить підвищити попит на санаторно-курортні послуги, якщо буде проводитись у комплексі, це передбачає діяльність у таких напрямках: розповсюдження інформації про культурну спадщину, природно-кліматичні умови, курортно-лікувальні напрями; співробітництво підприємств з приводу організації виставок, ярмарок та друкування рекламно-інформаційних буклетів; взаємодія із спеціалістами у розробці реклами у сфері послуг; розробка медіаплану на підприємстві рекреаційної галузі; систематична оцінка ефективності реклами для корегування рекламної політики [39, с. 115].

За результатами дослідження методів ціноутворення, що задіяні у практику підприємств санаторно-курортного комплексу, зроблено висновок, що в основі формування ціни повинні лежати як витрати на всі обов'язкові функціональні складові, так і закладений рівень якості послуги, її унікальні властивості. Прогнозування та встановлення ціни повинні базуватися на результатах маркетингових досліджень, в тому числі, враховуючи підсумки проведених розрахунків по методиці аналізу чутливості попиту. В такому разі проводиться моделювання ціни, засноване на обчисленні і маневруванні питомих ваг якісних складових послуги:

$$C_i = \sum_{Q=1}^n \left(R_{Q_n} \times \frac{\sum_{i=1}^J P_i}{\sum_{i=1}^J R_i} \times \frac{F_{Q_n} \times n}{\sum_{Q=1}^n F_{Q_n}} \times 100\% \right) \times k, \quad (3.6)$$

де C_i - розрахункова ціна санаторно-курортної послуги;

n - кількість структурних складових якості послуги;

R_{Q_n} - кількість балів Q -го елементу послуги i -го підприємства;

J - кількість підприємств у досліджуваній групі;

P_i - фактична вартість путівки i -го підприємства;

R_i - кількість балів i -го підприємства;

F_{Q_n} - показник чутливості до n -ої структурної складової якості послуги i -го підприємства;

k - поправочний коефіцієнт територіального розташування.

Метод дозволяє: 1) визначити резерви збільшення доходу; 2) обрати пріоритетні напрями розвитку продукту; 3) прогнозувати зміну поведінки конкурентів; 4) перейняти досвід в аспекті політики цін і якісних характеристик продукту. Подальшими діями підприємства має стати обчислення доцільності затрат на підвищення якості структурних складових послуг і зміни вартості путівки.

Як показує практика, моделювання за групою аналізованих підприємств з огляду на тенденцію формування попиту на санаторно-курортні, низка санаторно-курортних установ в Україні мають резерви збільшення ціни у курортний сезон, що не сприятиме зниженню показника завантаження.

Запропоновано стратегію розвитку санаторно-курортного підприємства, в основі якої концепція підвищення якості санаторно-курортного продукту. Стратегія передбачає: визначення цілей, проведення SWOT-аналізу, розробку і реалізацію стратегічного плану підвищення якості продукту, перевірку та оцінку стратегії на основі результатів її реалізації, її корегування.

План підвищення якості послуг повинен будуватися на принципах і методах концепції TQM. План містить наступні складові: проектування технічного рівня послуги, проведення стандартизації і сертифікації, впровадження корпоративної філософії якості, постійний контроль якості, стимулювання й відповідальність за якість.

3.4. Організаційні засади сталого бальнеологічного природокористування в Україні

Для виходу рекреаційно-туристичного сектору економіки з кризового стану, в якому він зараз знаходиться, необхідна його структурна перебудова, перехід на засади сталого рекреаційно-туристичного природокористування у відповідних регіонах.

Для цього можна використати функціонально-структурну схему сталого рекреаційно-туристичного природокористування (рис. 3.5), що відображає останнє як суспільно-економічне явище та процес сталого використання природного потенціалу природно-господарського комплексу рекреації та туризму.

Для переходу до сталого рекреаційно-туристичного природокористування на всіх рівнях управління обов'язково необхідна система важелів, за допомогою яких створюються оптимальні умови (середовище) для цього процесу [41, с. 113].

У зв'язку із цим, необхідно забезпечити стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування, як складової системи організаційно-економічних механізмів управління, і надає йому такого визначення: стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування – це комплекс правових, економічних, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів.

Ці заходи спрямовані на: досягнення сталого рекреаційно-туристичного природокористування, прискорення розвитку рекреаційно-туристичної сфери, підвищення якості вітчизняних рекреаційно-туристичних товарів та послуг і, як наслідок, підвищення їх конкурентоспроможності на основі: поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання рекреаційно-туристичного потенціалу відповідних регіонів, в інтересах: держави в цілому, рекреаційно-туристичних регіонів, їх жителів, а також рекреантів та туристів.

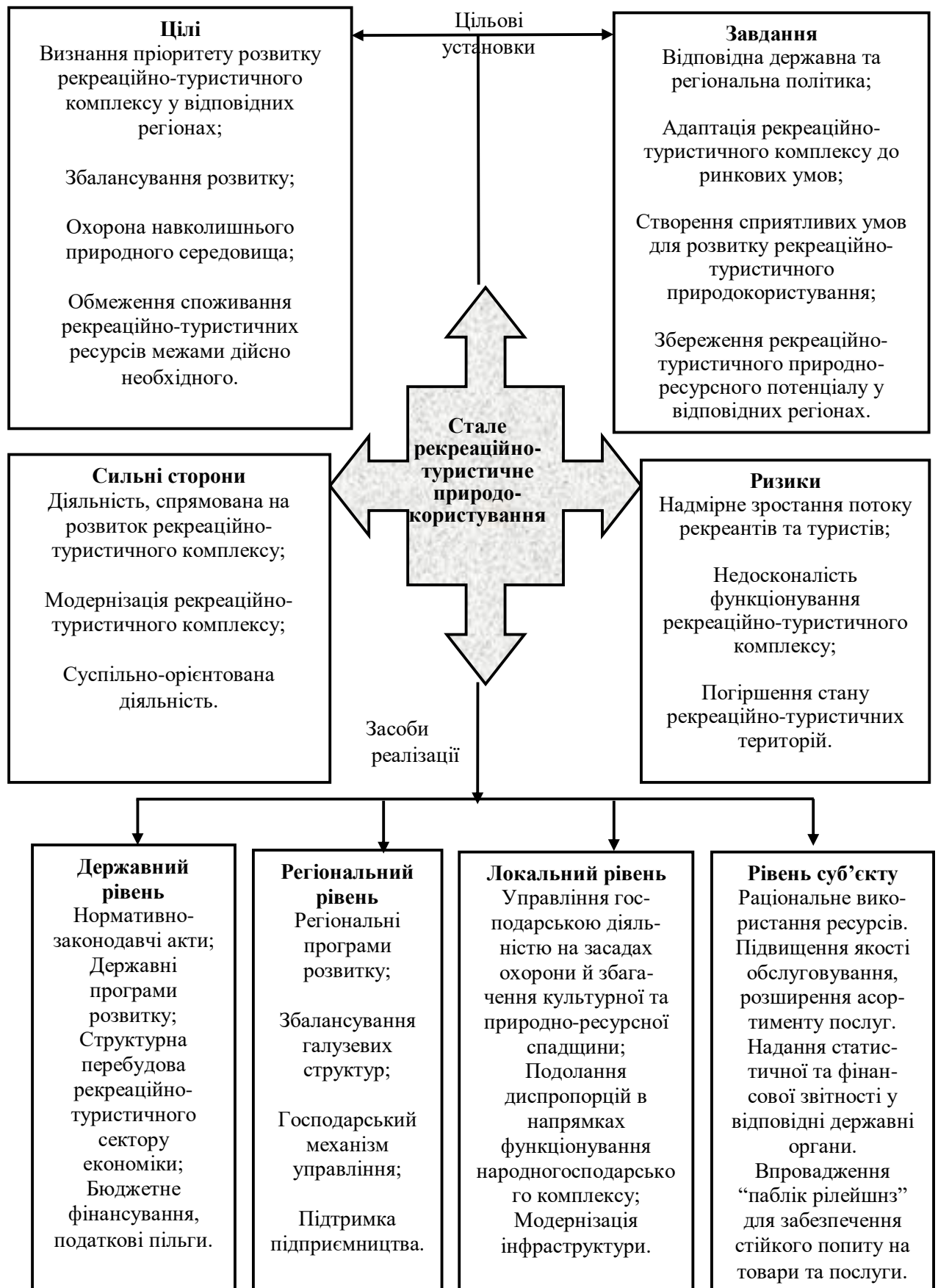

Рис. 3.5. Функціонально-структурна схема сталого рекреаційно-туристичного природокористування

При цьому концептуальну модель стимулювання, як засіб досягнення сталого рекреаційно-туристичного природокористування, запропоновано розглядати у поєднанні державного та ринкового механізмів. В зв'язку з цим, варто детально розглядати поняття “механізму” як категорії, його місце в складі загального господарського механізму управління рекреаційно-туристичною сферою, а також його складові.

Актуальність побудови цієї системи регуляторних інструментів пояснюється тим, що проведений аналіз розрізних економічних інструментів механізму стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування дав можливість виявити певні негативні тенденції його функціонування.

Одним з головних інвесторів розвитку сфери рекреаційно-туристичного природокористування, має виступати держава, яка може надати допомогу у вигляді бюджетного фінансування і різного спектру пільг. Але, за результатами діагностики та аналізу державної бюджетної політики України, можна зробити висновок, що кошти державного бюджету для фінансування заходів щодо рекреаційно-туристичного освоєння, перспективних в цьому напрямку, регіонів країни недостатні [99, с. 102].

В роботі за результатами діагностики та аналізу за 2004-2019 роки визначено стійку тенденцію збереження вкрай низького рівня державного фінансування рекреації та туризму, зокрема заходів щодо використання, охорони і відтворення природного рекреаційно-туристичного потенціалу України.

За даними про видатки з Державного бюджету України (за 2004-2019 роки), на фінансування рекреаційно-туристичних заходів витрачалося в середньому лише 0,08% від загальних сум видатків з бюджетів цих років, коли для ефективного розвитку цієї галузі, за чисельними оцінками експертів, треба, як мінімум, 3%.

В результаті проведеного аналізу державної бюджетної політики можна відзначити, що для вдосконалення функціонування сфери рекреаційно-туристичного природокористування, для розвитку рекреації та туризму як

конкурентоспроможного сектору на міжнародному рівні та вигідного для економіки нашої країни, необхідне цільове, спрямоване безпосередньо на рекреацію та туризм, фінансування з Державного бюджету, з орієнтацією на поступове підвищення суми видатків на фінансування цієї галузі за нормами міжнародних стандартів.

Варіантом вирішення цих задач вважаємо більш широке використання програмно-цільового методу планування бюджету, що в Україні вже почав впроваджуватися. Обґрунтуванням цієї пропозиції є діагностика та аналіз джерел фінансування низки програм, які тією чи іншою мірою стосуються стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування в Україні [41, с. 149].

Суттєвим чинником регулювання процесу перетворень в сфері рекреаційно-туристичного природокористування в умовах функціонування ринку є рівень розвитку його інфраструктури. Адже, в теперішній час інфраструктура рекреаційно-туристичного природокористування є саме тією ланкою, яка не тільки обслуговує, а й забезпечує розвиток рекреаційно-туристичного процесу як ринкової системи та сприяє залученню іноземних і вітчизняних рекреантів та туристів. При цьому, за своїм складом, потужністю, кількістю і якістю окремих елементів, рекреаційно-туристична інфраструктура має відповідати потребам рекреантів і туристів. Тому на сьогодні необхідно переглянути відношення до використання наявних об'єктів інфраструктури рекреаційно-туристичного природокористування та тих, які ще проєктуються. В зв'язку з цим потрібно постійно проводити аналіз складових елементів інфраструктури рекреаційно-туристичного природокористування та запропоновано їх систематизацію [57, с. 71].

Пропонується більш широко використовувати важелі такого інструменту ринкового механізму стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування, як маркетинг.

Основні існуючі концепції маркетингу стосовно сфери рекреаційно-туристичного природокористування: маркетинг рекреаційно-туристичних

територій (Л.М.Черчик), маркетинг рекреаційно-туристичних ресурсів (О.В.Садченко) та маркетинг рекреаційно-туристичних послуг (Ф.Котлер, В.Бугаков). За результатами аналізу можна зробити висновок, що взагалі маркетинг в цій сфері має за мету надати відповідним регіонам риси стійкої привабливості для рекреантів та туристів (не порушуючи інтересів місцевого населення) і визначає напрями й інструменти реалізації цієї привабливості.

На основі аналізу зазначених концепцій маркетингу в сфері рекреаційно-туристичного природокористування, можна надати висновок, що кожна з них досить однобічно розглядає маркетингові інструменти в сфері рекреаційно-туристичного природокористування. Саме цей висновок є поштовхом для удосконалення організаційних засад запровадження маркетингу як ринкового інструменту стимулювання природокористування, та побудови на основі цих засад інтегральної системи маркетингу рекреаційно-туристичного природокористування.

На засадах впровадження принципів сталого розвитку та мобілізації системи державних і ринкових механізмів стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування сформульовано концептуальні основи муніципальної стратегії розвитку курортно-рекреаційного та туристичного комплексу [41, с. 29].

Стратегічною метою розвитку курортно-рекреаційного і туристичного комплексу регіонів визначається формування конкурентоздатних на світовому і національному рівнях туристичного продукту і санаторно-курортних послуг на основі ефективного використання наявного рекреаційного потенціалу, забезпечення соціально-економічних інтересів і екологічної стійкості в регіоні. Для досягнення ж цієї мети необхідне вирішення низки економічних, екологічних, соціальних і політичних завдань, а також здійснення комплексу дій і умов їх реалізації в рамках трьох основних пріоритетних напрямів:

- оптимізація виробничо-економічної структури курортно-рекреаційного і туристичного комплексу регіонів;

- зміна механізму функціонування рекреаційної і туристичної сфери;
- корінна реорганізація системи управління курортно-рекреаційною і туристичною діяльністю.

При цьому, для реалізації зазначених напрямів, необхідне виконання таких умов:

- державна підтримка і створення умов для ефективного управління рекреаційною і туристичною сферою;
- урахування інтересів населення регіонів при плануванні розвитку рекреаційного і туристичного комплексу;
- науково-методичне забезпечення функціонування курортно-рекреаційного і туристичного комплексу регіонів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Бальнеологічному туризму в Україні належить більше 60 % всієї кількості оздоровлених та персоналу, більше 50 % - загального доходу та витрат санаторно-курортної діяльності, при цьому частка курортів бальнеологічного профілю не перевищує 36% всіх закладів лікувального типу, ліжковий фонд в них не перевищує 45% від загального.

Підводячи оцінку областей за рядом показників, можна стверджувати, що перше місце займає Львівська область, саме вона лідирує за всіма показниками розвитку бальнеологічних підприємств; друга позиція у Закарпатській області, на третьому місці – Вінницька область, котра поступилась Закарпатській ліжковим фондом, четверту позицію обіймає Полтавська і значно відстає від неї Хмельницька область, що на 5 місці, шостий щабель займає Харківська область та цьому позицію розділили Дніпропетровська, Івано-Франківська та Одеська області.

Не зважаючи на те, що бальнеологічні заклади лідирують за всіма показниками діяльності, існують величезні проблеми інфраструктурного характеру цих підприємств. Перехід від єдиної системи управління санаторно-курортними закладами до ринкових методів господарювання спровокував з одного боку періорієнтацію і розвиток курортів, а з іншого – стагнацію у розвитку державних бальнеологічних закладів.

Туристично-оздоровчий потенціал регіонів України включає: курортні (лікувально оздоровчі) землі – території розповсюдження понад 400 джерел лікувальних мінеральних вод, 104 родовищ лікувальних грязей, морські пляжі протяжністю 1160 км, земельні ділянки більше 1000 санаторіїв – профілакторіїв; рекреаційні землі – земельні ділянки близько 2400 закладів організованого відпочинку та туризму; території масового короткочасного відпочинку населення у приміських земельних зонах; земельні ділянки дачних поселень та садівничих товариств; землі природоохоронного фонду, які використовуються для туризму та рекреації – території природних

заповідників, національних природних парків, біосферних заповідників, ландшафтних парків, заказників, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, що налічують понад 4000 об'єктів; землі об'єктів історико-культурної спадщини: території розташування більше 125 тисяч пам'яток історії, археології, архітектури тощо, 39 міст, вік яких налічує понад тисячу років.

Туристичну інфраструктуру формують понад 3000 оздоровчих закладів, 1500 готелів, 20 тис. місць для прийому по 1-му класу і понад 40 тис. – для прийому по туристичному класу. Сфера туристичного бізнесу обслуговується 3000 суб'єктами підприємницької діяльності. В цілому туристично-оздоровчий комплекс України забезпечує роботою понад 184 000 осіб і при відповідній маркетинговій політиці українського туристичного продукту та при підтримці державою пріоритетного розвитку місць для міжнародного туризму може бути конкурентоздатним на світовому ринку туристичних послуг.

Реалізація пропозицій щодо удосконалення системи управління галуззю на регіональному рівні та шляхом об'єднання діяльності курортів і оздоровчих закладів з туризмом, з подальшим підпорядкуванням їх одному відомству в Уряді України дозволить підвищити ефективність функціонування туристично-оздоровчого комплексу держави.

Досягнути необхідного розвитку туристичної індустрії України можна лише шляхом впровадження методології маркетингових досліджень як основи планування функціонування та розвитку туристично-оздоровчого комплексу в цілому і туристичних підприємств зокрема, передусім, для створення туристичних продуктів та відповідного організаційного забезпечення для просування їх на вітчизняний та міжнародні ринки.

Покращення матеріальної бази туристично-оздоровчого комплексу залежить від удосконалення податкової системи, ефективного використання бюджетних коштів та перенесення значного навантаження на приватний капітал щодо фінансування в усіх сферах туристичної та суміжних галузей.

Для прискореного розвитку бальнеологічного потенціалу доцільно

створити сприятливий податковий клімат на певний період становлення галузі.

Особливе значення для розвитку бальнеологічного туризму має система підготовки та перепідготовки кадрів, яка б включала не лише відкриття нових спеціальностей, а й нові курси з питань підготовки туристичного продукту на існуючих спеціальностях, а саме: історикам, археологам, етнографам, філологам, мистецтвознавцям тощо.

Асоціаціям туристичних підприємств необхідно посилити діяльність щодо розширення мережі своїх представництв за кордоном та пропаганді українських туристичних продуктів, використовуючи в т.ч. участь у євро регіонах та засоби мережі Інтернет.

Україна володіє значними запасами бальнеологічних і бальнеогрязевих ресурсів. Вони зосереджені в основному в Карпатському, Причорноморському і Слобожанському регіонах. Безсумнівно, сучасна ситуація з використанням бальнеогрязьових рекреаційних систем країни вимагає удосконалення. У існуючих формах господарювання території частини санаторіїв перетворені на приватні котеджні селища з сумнівною легітимністю землеволодіння. Частина санаторіїв втратила можливості оздоровлення через застарілість обладнання та невідповідність сучасним рекреаційним нормативам. Але це не означає кінцеву втрату рекреаційного потенціалу відповідних курортів та оптимізму щодо їх відродження у середньостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Reikartz Hotel Group – Національна мережа готелів в Україні. URL: [https:// vitapark.com/files/pdf/](https://vitapark.com/files/pdf/) (дата звернення: 21.09.2020).
2. Transparency Register. URL: <https://ec.europa.eu/transparencyregister> (дата звернення: 11.02.2020).
3. Александрович Н. О. Розвиток спортивно-рекреаційного туризму в Україні / Н. О. Александрович, Н. В. Скіндер, О. П. Огурцова, І. П. Торянік, Т. А. Тетеріна. *ScienceRise*. 2019. № 5. С. 10-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tech_2019_5_4. (дата звернення: 21.09.2020).
4. Алієва А. Ю. Формування стратегічних пріоритетів сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання. *Економічний форум*. 2020. № 3. С. 44-51.
5. Баєва О.В. Організаційно-економічні засади управління туристично-рекреаційними комплексами. *Індустрія гостеприимства в странах Европы*. Симферополь: Издательский центр Крымского института бизнеса, 2008. С.14-16.
6. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навчальний посібник. 2-ге видання, доп. і перероб. Київ: Альтерпрес, 2010. 404 с.
7. Бейдик О. Рекреаційно-туристичні ресурси України : методологія та методика аналізу. Термінологія, районування. – Київ : ВЦ Київський університет, 2001. 398 с.
8. Величко В. Організація рекреаційних послуг. Харків : ХНУМГ, 2013. 202 с.
9. Вербецький О.В. Шляхи використання бальнеологічного потенціалу України. *Пріоритетні шляхи розвитку науки*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. (Київ, 30-31 серпня 2020 р.). Київ: МЦНІД, 2020. С. 7–8.

10. Головатий М. Проблеми рекреаційного використання бальнеологічних курортів (на прикладі Львівської обл.). *Вісник Львівського університету. Серія : Географічна*. 2013. Вип. 42. С. 78-85.
11. Головня О.М. Інструменти реалізації процесу стратегічного планування соціально-економічного розвитку Вінницької області. *Економіка, фінанси, право*. 2016. № 12. С. 35-39.
12. Головня О.М. Перспективи сфери туризму як фактора соціально-економічного зростання Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 10. С. 69-78.
13. Головня О.М. Програмно-цільове управління соціально-економічним розвитком Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 11. С. 103-112.
14. Головня О.М. Соціально-економічні детермінанти розвитку міжнародного туризму та трудової міграції. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 2. С.39-52.
15. Головня О.М. Туристично-рекреаційна сфера Вінницької області як передумова формування соціально-орієнтованої економіки. *Економіка, фінанси, право*. 2017. № 7. С. 41-43.
16. Головня О.М., Ставська Ю.В. Міжнародний туризм. Навчальний посібник, Вінниця: ТОВ «Друк», 2020. 313 с.
17. Гончарук І. В., Томашук І.В. Державне регулювання розвитку ресурсного потенціалу сільських територій: загальні аспекти. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 4. С. 19–30.
18. Гончарук П.А., Гудзь П.В. Організаційно-економічний механізм використання курортно-рекреаційних територій. Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий: матер. III междунар. науч.-практ. конф. Донецк: ИЭПИ НАН Украины, ООО "Юго-Восток, ЛТД". 2003. С. 45-53.
19. Готельний ринок Києва на карті Європи. Київ: Cushman & Wakefield, 2017. 25 с.

20. Готельний ринок України: стан та перспективи. URL: www.ukrstat.gov.ua/http://realt.aviso.ua/uk/news (дата звернення: 22.09.2020).
21. Гудзь П.В. Лабораторія місцевого самоврядування: досвід стратегічного планування самоврядної громади Бердянська. *Держава та регіони. Серія: "Державне управління"*. 2001. № 3. С.112-119.
22. Державний служба геології та надр України: веб-сайт. URL: <https://www.geo.gov.ua/> (дата звернення: 19.09.2020).
23. Державний служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.09.2018).
24. Джеджула О.М. Особливості кредитування молодіжного туризму в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. №2. С. 68-75.
25. Діяльність суб'єктів господарювання: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 153 с.
26. Добуш Ю. Я. Оцінювання рівня освоєння природно-ресурсного потенціалу бальнеологічних курортів. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 326-337.
27. Дребот О. І. Еколого-економічна оцінка рекреаційно-туристичного природокористування. *Агроекологічний журнал*. 2020. № 1. С. 140-148.
28. Зорин И. Энциклопедия туризма : [справочник] / И. Зорин, В. Квартальнов. Москва : Финансы и статистика, 2000. 368 с.
29. Іващенко А. В., Постова В.В. Сучасні світові тенденції розвитку туризму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2017. Вип. 23(2). С. 22-25.
30. Ільїна М. В. Оцінка питомого природо-рекреаційного потенціалу регіонів України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_2_19 (дата звернення 12.10.2020)
31. Ільїна М. В. Інтегральне оцінювання туристично-рекреаційної сфери територій різних типів. *Економіка. Управління. Інновації. Серія :*

Економічні науки. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_31.
(дата звернення 12.10.2020)

32. Калетнік Г. М., Мазур А. Г. Науково-теоретичні засади формування та розвитку людського капіталу в сільських територіях. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 10. С. 7–25.

33. Калетнік Г.М. Інноваційні моделі управління стратегічним економічним потенціалом сучасних економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. №4. С. 3-11.

34. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році : статистичний бюлетень. Київ : Державна служба статистики України. 2018. 200 с.

35. Колос З. В., Підлужна О. Б. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2019. № 2. С. 107-114.

36. Коляденко С. В. Методологическая реализация социально-экономической политики развития региона. *Ефективна економіка*. 2012. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_8_42 (дата звернення 12.10.2020)

37. Кравцова С., Стригунова М., Читалкіна М. Класифікація показників якості готельних послуг. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2012. № 5. С. 54-60.

38. Куценко В. І. Розвиток сільського туризму в контексті реалізації моделі "Зелене зростання". *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 2. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN> (дата звернення 12.09.2020)

39. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.

40. Любіцева О. Туристичні ресурси України / О. Любіцева, Є. Панкова, В. Стафійчук. Київ: Альтерпрес, 2007. 372 с.

41. Маркетингові інновації в освіті, туризмі, готельно-ресторанній, харчовій індустрії та торгівлі: колективна монографія / за заг. ред. Н. Л. Савицької. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. 175 с.
42. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 343 с.
43. Масляк П. О. *Теоретичні аспекти територіальної організації соціального простору. Географія та туризм.* 2014. Вип. 31. С. 118-127.
44. Матвієнко А.В. Методика визначення рекреаційного навантаження на охоронні території. *Економіка и управление.* 2010. №5. С. 82—86.
45. Матвієнко А.В. Обґрунтування просторово-територіальної організації рекреаційних територій. *Економічний вісник національного гірничого університету.* 2010. №2. С. 78—84.
46. Матвієнко Н. М. Бальнеологічні курорти Угорщини на світовому туристичному ринку. *Географія та туризм.* 2012. Вип. 18. С. 91-98.
47. Методичний посібник для мешканців сільських територій Вінницької області. Вінниця : Вінницьке обласне відділення Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, 2009. 107 с.
48. Механізми державного управління та місцевого самоврядування (за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка). Київ: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2008. С. 318–328.
49. Мироненко Н. С., Твердохлебов Н.С. Рекреационная география. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1981. 207 с.
50. Можливості працевлаштування молоді у сфері зеленого туризму: методичні рекомендації щодо започаткування власної справи. / за заг. ред. О.В. Кулініча. Харків: Інститут соціальної політики регіону, 2011. 124 с.
51. Молнар О. С. Роль та місце туризму в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка.* 2014. Вип. 1. С. 252–256.

52. Молнар О. С. Особливості функціонування зеленого туризму в Закарпатті. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 11. С. 71-78.
53. Негода Г. А. Визначення сутності туризму та його вплив на соціально-економічний розвиток регіону. *Вісник ДІТБ*. 2013. № 17. С. 246-251.
54. Негода Г. А. Аналіз стану і перспектив розвитку туризму в Україні. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 2. С. 142-151.
55. Нездоймінов С.Г. Формування кластерної стратегії розвитку підприємництва в регіональному туристично-рекреаційному комплексі. *Економічні інновації: Формування економічних стратегій розвитку підприємства, регіону, держави: зб. наук, праць*. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2009. Вип.38. С.134-143.
56. Немець Л. М. Туристсько-рекреаційні ресурси світу : навчально-методичний посібник. Харків. ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 102 с.
57. Огієнко А. В. Регіональний туристично-рекреаційний потенціал: теоретичні аспекти. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50(1). С. 80-85.
58. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2018 року: статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України. 2019. 48 с.
59. Олійник Я. Теоретичні основи туризмології. Київ: Ніка – Центр, 2005. 316 с.
60. Пазенок В. Філософія туризму. Київ: Кондор, 2004. 268 с.
61. Плотницька С. Формування стратегії розвитку депресивних територій в контексті збалансованого зростання економіки регіону. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 36(2.1). С. 56–62.
62. Про сприяння Асоціації «Явір» розвитку туризму у Вінницькій області. URL: <http://www.javirua.org/pro-spriyannya> (дата звернення 11.09.2020)
63. Про схвалення концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року. URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-%D1%80> (дата звернення 10.08.2020)

64. Програма розвитку туризму в місті Вінниці на 2016-2020 роки. URL.: www.vmr.gov.ua (дата звернення: 10.07.2020)

65. Путятіна Г. М. Соціальний механізм саморозвитку системи оздоровчо-рекреаційної рухової активності населення України в умовах циркулярної економіки. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2020. Т. 5, № 4. С. 479-483.

66. Рассадникова С. І. Особливості державного регулювання інвестицій в рекреаційно-туристичному природокористуванні. *Економічні інновації*. 2017. - Вип. 64. С. 261-265.

67. Розметова О.Г. Важелі прямого державного впливу на розвиток курортно-оздоровчої та туристичної сфер. *Економіка та держава*. 2008. № 1. С. 83–85.

68. Розметова О.Г. Державна підтримка диверсифікованого використання потенціалу санаторно-курортних центрів. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія “Управління”*, вип. 1(3). С.18-29.

69. Розметова О.Г. Державне регулювання інвестиційних процесів в курортно-рекреаційному комплексі. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2005. № 2. С. 183–188.

70. Січка І. І. Оцінка державного регулювання інвестицій у туристично-рекреаційну галузь України. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2013. № 1. С. 322-328.

71. Славік Р. Оцінка соціально-економічних показників адміністративних районів Закарпатської області в контексті розбудови рекреаційно-туристичної інфраструктури. *Часопис соціально-економічної географії*. 2020. Вип. 28. С. 78-88.

72. Смадич І. П. Обґрунтування вимог розвитку рекреації гірських районів Івано-Франківської області в контексті екологічної безпеки.

Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. 2019. № 1. С. 120-129.

73. Ставська Ю.В. Напрями інноваційного розвитку туризму в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 2. С.45-57.

74. Ставська Ю.В. Особливості та тенденції розвитку індустрії сільського туризму. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 2018 Випуск 6 (17) 2018. С.84-91.

75. Ставська Ю.В. Сільський зелений туризм як напрям розвитку сільських територій. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 1. С.83-95.

76. Стафійчук В. І. Рекреалогія: навч. посібник. Київ: Альтерпрес, 2006. 264 с.

77. Стафійчук В. І. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа, Азія, Австралія та Океанія : навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2009. 427 с.

78. Табенська О. І. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського туризму на основі інноваційних стратегій розвитку. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 1. С. 123-132.

79. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ: Нац. торг. екон. ун-т, 2009. 463с.

80. Топчієв О. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.

81. Туризмологія (теорія туризму): навчально-методичний посібник. Київ: КУТЕП, 2010. 70 с.

82. Туристична діяльність в Україні у 2016 році: статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України. 2017. 76 с.

83. Туристична діяльність в Україні у 2017 році: статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України. 2018. 90 с.

84. Уліганець С. І. Особливості, проблеми і перспективи використання мінеральних вод України для бальнеологічних потреб. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2010. Т. 4. С. 150-158.
85. Фоменко Н. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : Центр навч. літератури, 2007. 312 с.
86. Ціхановська В.М., Ковальчук С.Я. Світовий ринок туристичних послуг: забезпечення конкурентоспроможності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. С. 4–7.
87. Черчик Л.М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка: монографія. Луцьк : ЛНТУ, 2008. 235 с.
88. Чижевська Л. О. Фактори, що впливають на розвиток рекреаційно - туристичної діяльності в сільських територіях і поселеннях. *Містобудування та територіальне планування*. 2020. Вип. 72. С. 273-287.
89. Шандор Ф. Ф. Бальнеологічний туризм. Туристичний маршрут "Мінеральні води Закарпаття" (Ужгород-Плоске-Поляна-Голубине-Свалява-Неліпино-Шаян-Драгово-Сойми-Келечин). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 1(3). - С. 152-156.
90. Шаповалова О.М. Інноваційна діяльність як основа підвищення конкурентоспроможності готельного господарства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. №16. С.224-228.
91. Шевченко Г. М. Оздоровча рекреація у Причорноморському регіоні України в рамках цілей сталого розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47(2). С. 31-35.
92. Шепетюк С.М. Методичні підходи до інтегрального аналізу кліматичних умов для рекреаційних цілей. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія*. 2006. № 1. С.98-102.
93. Щепанський Е. Організаційний механізм інвестування туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Збірник наукових праць*

«Державне управління та місцеве самоврядування». 2010. Вип.1(4)
URL: https://tourlib.net/statti_ukr/schepansky.htm. (дата звернення: 20.05.2020).

94. ЮК – Євровектор. URL : <https://evrovektor.com/kved/2010> (дата звернення: 27.04.2020).

95. Яковлева Ю.К. Природноресурсний потенціал розвитку регіонів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 1(11). С. 14-23.

96. Яцук Н.В. Поняття державного регулювання сферою рекреації. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2009. № 3. С. 253–267.

97. Яцук Н.В. Соціальна політика держави та її рекреаційна функція. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2008. № 2. С. 254–258.

98. Яцук Н.В. Теорії становлення простору у становленні регулювання рекреаційної сфери. *Держава і економіка: функції і особливості сучасної взаємодії. Серія : Державне управління*. 2009. Т. 10. Вип. 137. С. 157–163.

99. Яцук В. І. Методичні підходи до оцінювання рекреаційного потенціалу регіонів України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки*. 2020. Вип. 23. С. 192-198.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Порівняльні критерії розподілу мінеральних вод

Основні показники	Перші критерії розподілу мінеральних вод за Грюнхутом, 1911 р. (у дужках поправки 1932 р.)	Межі вмісту за діючими документами	Межі вмісту за новою класифікацією
Загальна мінералізація (загальний вміст розчинених солей)	Понад 1 г/л	Понад 1 г/л	Такі самі
Вміст CO ₂ вільної і розчиненої	250(500) мг/л і більше	500 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст органічної речовини (в розрахунку на вуглець)		5-30 мг/дм ³	8-40 мг/дм ³ - води типу "Нафтуса", понад 40 мг/дм ³ - води типу "Брамштедт"
Вміст ортоборної кислоти (H ₃ BO ₃)	Метаборна кислота (HBO ₂) 1 г/л	35 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст метакремнієвої кислоти (H ₂ SiO ₃)		50 мг/дм ³ і більше	Ті ж самі
Вміст As	Гідроаксерніт (HAsCV) 1,3 мг/л	понад 0,7 мг/дм	0,7-2 мг/дм ³
Вміст Vg	5 мг/л і більше	25 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст J	1,0 (5,0) мг/л	5 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст Li	1 мг/л	-	понад 5 мг/дм ³
Вміст Se			понад 10 мкг/дм ³
Вміст Ag			понад 0,1 мг/дм ³
Вміст Sr	10 мг/л		понад 0,001 мг/дм ³
Вміст Fe	Fe ²⁺ Fe ³⁺ 10 (20) мг/л і більше	Fe ²⁺ Fe ³⁺ 10 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст Ba	10 мг/л		
Вміст F	10 мг/л		
ВМІСТ H ₂ S _{заг} (H ₂ S+HS ⁻)	Титрована сірка 1 мг/л і більше	10 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст Rn	Понад 1,3 мкС (29 мкС)	180Бк/дм ³ і більше	Такі самі

ДОДАТОК А

Таблиця А.2

Перелік природних лікувальних ресурсів (лікувальні грязі (пелоїди))

№ з/п	Місцезнаходження та назва об'єкту	Потужність, м	Масова частка вологи, %	Об'ємна вага	Напруга зсуву, Ра	Липкість, Ра	Питома теплоємність, КJ/(kg·k)	Засміченість частинками $d > 0,25 \cdot 10^{-3}$ м, %	Вміст H_2S , % FeS, %	С орг.
1	Протока «Квасникове гирло»	0,10-0,40	35,1-55,0	1,16-1,51	1275,3		0,48-0,64	3,3	0,1	
2	Протока «Кручене гирло»	0,10-0,40	35,1-55,0	1,16-1,51	1275,3		0,48-0,64	3,3	0,1	
3	Протока «Гнилушка»	0,65	23,0-51,0	1,42-1,91	-		-	0,2-3,5	0,01-0,1	
4	Оз. Салькове	До 1,0	30,0-45,0	1,5-1,7	-		-	4,0-5,0		
5	Оз. Генічеське	0,10-0,35	33,2-40,4	1,58-1,80	613,1-944,2		0,46-0,53	1,57-3,17	0,058-0,083	
6	Лиман біля с. Фрунзе	0,15-0,25	48,5-50,6	1,46-1,51	613,1-674,4		0,59-0,60	0,23-1,14	0,037-0,05	
7	Оз. Сиваш у о. Верблюжий	0,3	48,0	1,45				0,3	0,13	
8	Сиваш, біля міжнародної клініки віднов. лікування		45-48	1,55	490,50	999,75	2,36	< 3	0,088	0,64
9	Оз. Байдакове	0,15-0,40	45-58	1,3-1,5	306,5-649,9		0,56-0,66	3,2-9,7	0,03-0,04	
10	Оз. Пархоменко	0,10-0,35	43-60	1,4-1,56	490,5-600,9		0,55-0,68	0,77-7,24	0,02-0,03	

продовження таблиці А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11	Оз. Топке	0,4-0,6	65-68	1,24-1,27	429,2-576,3		0,72-0,75	0,57-1,42	0,03	
12	Оз. Чайка	0,05-0,07	57-59	1,40-1,45	183,9-233,0		0,65-0,67	1,06-1,38	0,02	
13	Оз. Кругле	0,3	67,55-68,59	1,20-1,25	242,8-418,7		0,75	0,22-0,79	0,037	
14	Оз. Прокоф'євське	0,3	73,0	1,20	338,0		0,78	1,59		
15	Каркінітська затока, біля півострова Хорли		40,0	1,55				0,75	0,02	
16	Широка затока		24,4	1,34	350,0			0,90	0,11	
17	Каркінітська затока, біля с. Приморське		48,4	1,51	725,0			1,64	0,085	
18	Затока Сиваш, Чаплинське родовище		41,48	1,60	821,6	1110,83	2,23	0,48	0,14-0,27	1,27
19	Генічеська затока	0,1-0,4	23,6-39,5	1,59-1,88	638,9-931,9		0,39-0,51	0,41-0,87	0,008-0,013	
20	О. Соляне	0,1-0,5	40,75	1,20-1,90		793,21	2,86	< 3	0,01-0,1	3,0-11,0
21	Оз. Зябловське		46,44	1,54	355,6	680,38	2,39	< 3		0,71
22	Джарилгачська затока	0,3-1,5	67,32	1,32	527,3	902,55	3,09	1,23	0,06-0,15	2,03

ДОДАТОК Б

Рис. Б.1. Система механізмів державного регулювання туристично-рекреаційної сфери України

Рис. Б. 2. Система забезпечення конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного комплексу

ДОДАТОК В

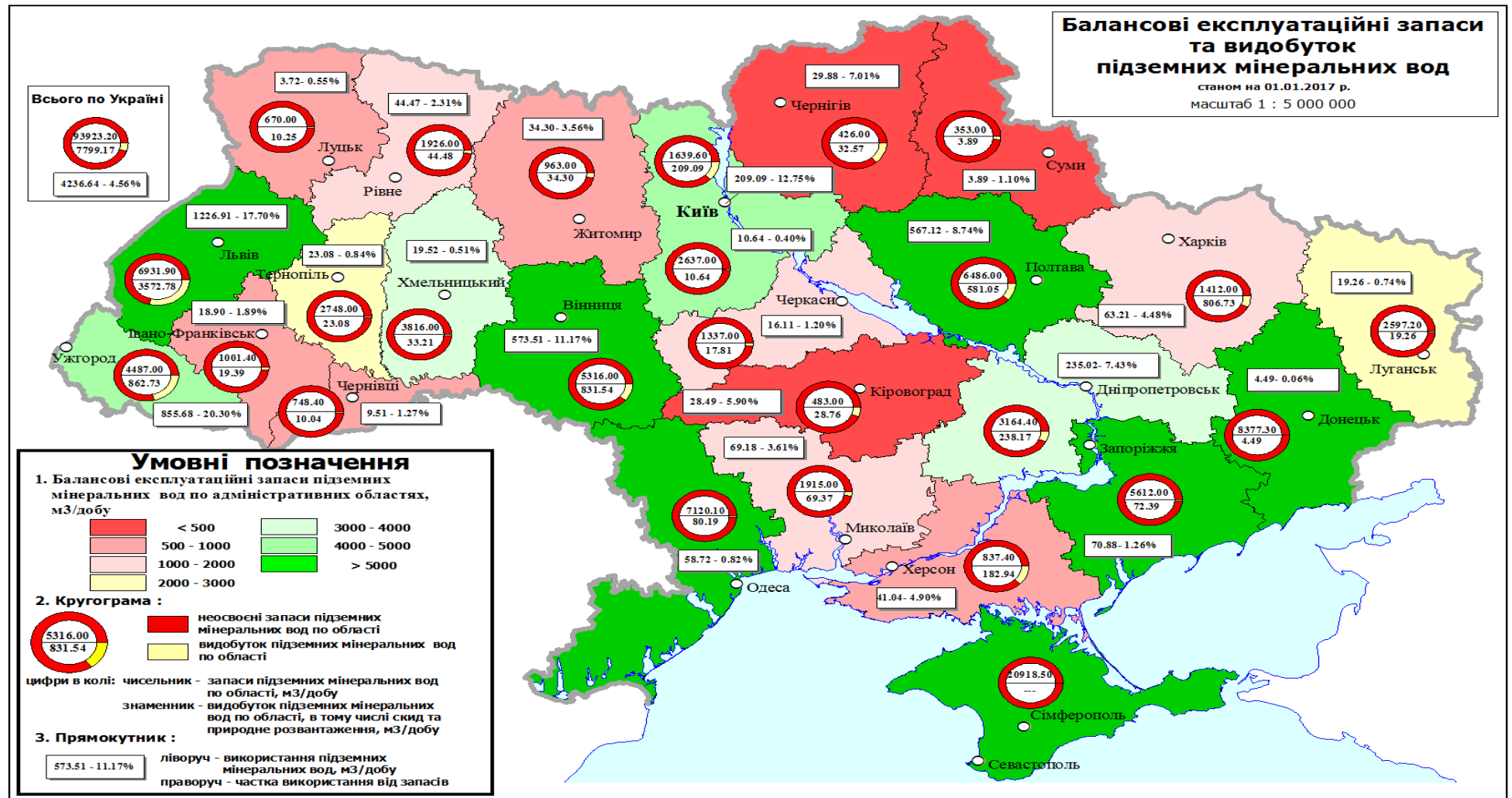

Рис. В.1. Балансові запаси та видобуток підземних мінеральних вод в Україні

